

ФИЛОСОФИЯ НА НОВОТО ВРЕМЕ: РАЦИОНАЛИЗЪМ

ПОМОЩЕН ДОКУМЕНТ КЪМ СЕМИНАРНИТЕ ЗАНЯТИЯ ЗА СТУДЕНТИ III КУРС,
СПЕЦИАЛНОСТ „ФИЛОСОФИЯ“, СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ВАЖНИ УТОЧНЕНИЯ

Бележките по-надолу са съкратен запис на вече проведени семинарни занятия. Те имат единствено образователна стойност (за бакалавърската програма в специалност „Философия“) и е безсмислено да се използват като изследователски или научен продукт.

Изказът на места не е достатъчно прецизен, а без допълнителни обяснения някои от твърденията биха били подвеждащи.

ЗАБЕЛЕЖКА ОТНОСНО ГРЕШКИТЕ

Настоящият файл е и **работен документ** – в него все още има неща, които трябва да се *коригират* (технически, граматически и правописни грешки), да се *допълнят* (смысловни пропуски) или да се *опростят* (по-сложен изказ). За по-важни пропуски, пишете на vidinsky@gmail.com.

ОБЯСНЕНИЯ И ЛЕГЕНДА

- Библиографията в края на документа се състои само от пряко цитираната литература и не е задължителна.
- В началото на всеки един семинар е посочена съответната книга и страниците, върху които е проведено занятието; например: *Упражнението е проведено върху афоризми от 1 до 40 – Панова и др. 1985, 33-43.*
- [Всички надграждащи въпроси и коментари са поставени в ъгловати скоби и са оцветени в сиво] – част от тях могат да служат и за самопроверка.
- Със знак + **ФАКУЛТАТИВНО** са отбелязани всички части, които са извън учебната програма. Въпреки че дават допълнителен и важен контекст, те спокойно могат да бъдат пропуснати.

СЪДЪРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ НА НОВОТО ВРЕМЕ: РАЦИОНАЛИЗЪМ	1
Помощен документ към семинарните занятия за студенти III курс, специалност „Философия“, СУ „Св. Климент Охридски“	1
Важни уточнения	1
Забележка относно грешките	1
Обяснения и легенда	1
СЪДЪРЖАНИЕ	2
I. СЕМИНАР: ОБЩО ВЪВЕДЕНИЕ	8
Увод към Новото време	8
Начална библиография върху науката и обществото през Новото време	8
II. СЕМИНАР: РЕНЕ ДЕКАРТ (1596-1650)	10
ПРАВИЛА ЗА РЪКОВОДСТВО НА УМА (1628)	10
Правило I – Цел на изследванията: „сигурни и истинни съждения за всичко, на което се натъкне“ (Декарт 1978, 111).	10
Правило II – Предмети, за които имаме сигурно и несъмнено познание	10
Правило III – Търсим ясна и очевидна интуиция или сигурно извеждане за предметите	11
Правило IV – Методът е необходим за издирване на истината	11
Всеобщата математика	12
Правило V – Методът е аналитико-синтетичен: свеждане, интуиция и издигане	12
Правило VI – Трябва да различим най-простите неща	12
Правило VII – Обгръщане на всички неща в непрекъснато движение на мисълта и методично изброяване	13
Правило VIII – Трябва да спрем, ако нямаме добра интуиция за конкретно нещо	13

Правило IX – Да се задържим при най-лесните неща, за да свикнем да имаме отчетлива и ясна интуиция 14

III. СЕМИНАР: ДЕКАРТ 16

РАЗМИШЛЕНИЯ ВЪРХУ ПЪРВАТА ФИЛОСОФИЯ (1641) 16

Първо размишление - За нещата, в които можем да се съмняваме 16

Коментари 16

Допълнения 17

Второ размишление - За природата на човешкия дух и за това, че той се познава по-лесно, отколкото тялото 17

Допълнително 18

Обобщение на *Cogito ergo sum* през проблема за Хамлет и „Аз мисля, следователно аз съществувам“ 18

+ Факултативно 19

IV. СЕМИНАР: ДЕКАРТ 20

Трето размишление - За бога и за това, че той съществува 20

Космологическо доказателство на Декарт (за онтологическото, вж. Пето размишление) 20

Четвърто размишление - За истината и неистината 21

+ Факултативно: 22

V. СЕМИНАР: ДЕКАРТ 23

Пето размишление - За същността на материалните неща и отново за съществуването на Бога 23

Онтологическо доказателство на Декарт (за космологическото, вж. трето размишление) 23

Шесто размишление - За съществуването на материалните неща и за действителната разлика между душата и тялото на човека 23

А. За въображението 23

Б. Единството на дух и тяло 24

В. Реалност и сън 24

Г. Функцията на сетивата 24

VI. СЕМИНАР: ДЕКАРТ 25

НАЧАЛА НА ФИЛОСОФИЯТА (1647) 25

Писмо от автора до преводача на „Начала на философията“, което може да послужи като предговор	25
1. Философията и нейната полза	25
2. Степените на мъдростта и историята на философията	25
3. Истинските начала	26
4. Как да Четем „Начала на философията“	26
5. Стъпки на познанието. Система на знанието	26
6. Философията на Декарт по произведения	27
7. Резултати от „Начала на философията“	27
VII. СЕМИНАР: ОБОБЩЕНИЕ ВЪРХУ ДЕКАРТ	28
1. „Размишления върху първата философия“	28
2. Взаимодействието между метафизика и физика може да бъде проследено в три посоки	28
3. Метод на Рене Декарт	29
А. Метод(ика) на изследването	29
Б. Метод на изложение (систематизиране) - Дедукция	29
В. Метод на откриване - Хипотезата и Интуицията	29
Г. Методически скептицизъм	29
+ Факултативно	30
4. Физиката на Рене Декарт. Отношението между математика и философия	30
А. Традицията преди Декарт	30
Б. Физиката на Декарт	30
В. Обобщение и основа	30
5. Заключителни въпроси върху Рене Декарт	31
VIII. СЕМИНАР: БЛЕЗ ПАСКАЛ (1623-1662)	32
МИСЛИ (1670)	32
Главни откъси от „Мисли“	32
Първа глава	32
Втора глава	33
Несъразмерност на човека и двете безкрайности	33
Трета глава	34
Първи вариант	34
Втори вариант	35

Трети вариант	35
Шеста глава	35
IX. СЕМИНАР: ПАСКАЛ	37
ОБЩИ РАЗМИШЛЕНИЯ ЗА ГЕОМЕТРИЯТА. ЗА ГЕОМЕТРИЧНИЯ УМ И ЗА ИЗКУСТВОТО НА УБЕЖДАВАНЕТО (1657-58)	37
Методът	37
Изчислителната машина на Блез Паскал	38
Началото на теория на вероятностите и триъгълникът на Паскал	38
Различните приложения на триъгълника на Паскал	38
Темата за Вакуума	39
Безкрайното, нищото и безкрайността между тях	40
Антиномичността у Паскал	40
X. СЕМИНАР: БЕНЕДИКТ СПИНОЗА (1632-1677)	41
Начален въвеждащ контекст	41
Речник	41
ЕТИКА, ДОКАЗАНА ПО ГЕОМЕТРИЧЕН НАЧИН (1677)	41
I. Първа част на Етика - За Бога	41
Ключови понятия	41
Бог. Същност и съществуване	42
Двата концептуални реда	43
1 – 2 – ∞: Обща философска структура	43
Математика срещу телеология	45
Двойствени понятия при Спиноза	45
XI. СЕМИНАР: СПИНОЗА	46
II. Втора част на Етика - За природата и произхода на душата	46
Ключови понятия	46
Ключови теореми	46
Темата за неясните идеи и безкрайността	46
Къде е „прекъсването“ между крайното и безкрайното?	47
+ Факултативно (по Джонатан Бенет)	48

XII. СЕМИНАР: СПИНОЗА	49
IV. Четвърта част – За човешкото робство или за силата на афектите	49
V. Пета част – За мощта на разума или за човешката свобода	49
Теми за допълнителни дискусии	50
Обобщение и финални въпроси към философията на Спиноза	50
XIII. СЕМИНАР: ГОТФРИД ЛАЙБНИЦ (1646 - 1716)	51
НОВИ ОПИТИ ВЪРХУ ЧОВЕШКИЯ РАЗУМ (1704)	51
Предговор	51
Сетивност	51
Разум	51
Вроденост	51
Незабележимите възприятия	52
Принципи на Лайбниц	52
Книга първа	53
Книга втора	53
+ Факултативно	53
XIV. СЕМИНАР: ЛАЙБНИЦ	55
Онтологичният рационализъм	55
Обща интерпретативна структура при Лайбниц	55
МОНАДОЛОГИЯ (1714)	55
Основни понятия, принципи и предпоставки	56
Просто и съставно	56
Монадите	56
Отношението между едно и много при монадите	56
Видове монади	57
Истина и познание	57
Бог и двете основни доказателства за съществуване	57

Същността на природата. Фракталност	58
XV. СЕМИНАР: ЛАЙБНИЦ	59
Тяло и ентелехия	59
Възможни и действителни светове	59
Принципи на лайбниц (продължение)	59
+ Факултативно	60
XVI. СЕМИНАР: ЛАЙБНИЦ	61
РАЗСЪЖДЕНИЕ ЗА МЕТАФИЗИКАТА (1686)	61
Ключови параграфи	61
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА	63

I. СЕМИНАР: ОБЩО ВЪВЕДЕНИЕ

1. Изисквания за присъствие
2. Изисквания за представянията по време на упражненията;
3. Изисквания за библиография и начини за цитиране;

УВОД КЪМ НОВОТО ВРЕМЕ

1. Промяна в *географията* и културата - смъртта на Средиземно море и раждането на Атлантическия океан;
2. Промяна в *икономиката* - поредицата от кризи и тяхната свързаност; раждането на общата икономика (Европа);
3. Промяна в *институциите на знанието*:
 - a. появата на академиите (разделението и противопоставянето между университети и академии); т.е. *Научни институции*;
 - b. публичната кореспонденция; т.е. *Научни мрежи*;
 - c. научната периодика; т.е. *Научен ритъм*;

Допълнителна информация за географско-икономическото преместване на центъра на континента по оста *Венеция (1378-1498) – Антверпен (XVI век) – Генуа (от 1557 до 1627) – Амстердам (до XVIII век)*, както и последователността: Венеция XV век, Холандия XVII век, Англия XVIII-XIX век; вж. Бродел 2005, 44, 87, 155. Обща информация върху посочените проблеми има и в книгите: Юшкевич 1975, 7-25; Кун 1996, 137-143; Поликаров 1996, 152-155; Бродел 1998; 2000; Корет & Шьондорф 2001, 18-20; Петков 2001.

НАЧАЛНА БИБЛИОГРАФИЯ ВЪРХУ НАУКАТА И ОБЩЕСТВОТО ПРЕЗ НОВОТО ВРЕМЕ

Бродел, Фернан (1998) - *Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II*, в 2 тома, том I, преводач Веселина Илиева; София: Абагар, 1998, 632 с.

Бродел, Фернан (2000) - *Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II*, в 2 тома, том II, преводач Веселина Илиева; София: Абагар, 2000, 630 с.

Бродел, Фернан (2005) - *Световното време*, преводач Мария Георгиева, поредица Хроника; София: Прозорец, 2005, 700 с.

Корет и Шьондорф (2001) - *Философия на XVII и XVIII век (Основен курс по философия)*, том 3, преводач Жана Ценова; София: ЛИК, 2001

Кун, Томас (1996) - *Структурата на научните революции*, преводач Иванка Томова; София: Петър Берон, 1996, 224 с.

Петков, Петко (2001) - *Поглед към Новото време (Европа пред XVI-XVIII век)*, II прераб. и доп. изд.; София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2001, 208 с.

Васил Видински – Философия на Новото време: Рационализъм

Поликаров, Азаря (1996) - *Революции във физиката. От Галилей до наше време*; София: Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 1996, 182 с.

Юшкевич, А., ред. (1975) - *История на математиката. От най-древни времена до началото на XIX век*, преводач Владимир Сотиров, 3 тома, том II том - Математиката на XVII век; София: Наука и изкуство, 1975, 349 с.

II. СЕМИНАР: РЕНЕ ДЕКАРТ (1596-1650)¹

Въвеждащи думи за Рене Декарт. Отношението между биография и философия.

ПРАВИЛА ЗА РЪКОВОДСТВО НА УМА (1628)

Оригинално заглавие: *Regulae ad directionem ingenii*. Публикувано посмъртно в превод на холандски през 1684 г. и в латински оригинал през 1701 г.

ПРАВИЛО I – ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА: „СИГУРНИ И ИСТИННИ СЪЖДЕНИЯ ЗА ВСИЧКО, НА КОЕТО СЕ НАТЪКНЕ“ (ДЕКАРТ 1978, 111).

1. Науките – „всички без изключение почиват върху познанието на ума“. Универсализация.
2. Изкуствата – „изискват известно упражняване и предразположение на тялото“. Специализация.

Да се разгледат двете твърдения: Човешката мъдрост, която остава винаги една и съща. Не е нужно да поставяме граници на ума.

Здравия разум или всеобщата мъдрост е общата цел на познанието, а частните цели са конкретните научни изследвания (Декарт 1978, 111-112).

„всички науки са тъй здраво свързани по между си, че по-лесно да изучим всички едновременно, отколкото една отделно от останалите. [...] защото всички науки са в единство и зависят една от друга.“ (Декарт 1978, 112)

ПРАВИЛО II – ПРЕДМЕТИ, ЗА КОИТО ИМАМЕ СИГУРНО И НЕСЪМНЕНО ПОЗНАНИЕ

„отхвърляме всички познания, които са само вероятни“ (Декарт 1978, 113).

Ако имаме вероятни мнения, то от тях не можем да постигнем съвършено познание, „от всички досега известни науки остават само аритметиката и геометрията“ (Декарт 1978, 114). Те са по-сигурни, „защото те единствени имат един твърде чист и прост предмет“ (Декарт 1978, 115).

Не трябва да се пренебрегват лесните неща и вместо това да се захващаме само с трудни работи (Декарт 1978, 114).

Има два метода – *опит и дедукция*.

¹ Упражнението е проведено върху Декарт 1978, 111-144.

1. Опитът често ни заблуждава.
2. Дедукцията (чисто и просто извеждане на едно нещо от друго) изглежда по-лесна и безспорна.

Аритметиката и геометрията а) не приемат несигурното на опита и б) се състоят само от верига от следствия на рационалната дедукция.

Не трябва да се занимаваме с обекти, които са по-несигурни от обектите на геометрията и аритметиката.

ПРАВИЛО III – ТЪРСИМ ЯСНА И ОЧЕВИДНА ИНТУИЦИЯ ИЛИ СИГУРНО ИЗВЕЖДАНЕ ЗА ПРЕДМЕТИТЕ

Трябва да можем да извършваме самостоятелно изследване и тогава имаме знание, а не да помним наизуст и тогава имаме само исторически сведения (Декарт 1978, 117).

Всички *действия на нашия разсъдък*, чрез които можем да стигнем до познание за нещата:

1. Интуиция – **първи начала и действителна очевидност; сигурност от естествената светлина;** че съществувам, че мисля, че триъгълникът се определя само от три линии (Декарт 1978, 117)
2. Дедукция – **далечни следствия, движение и последователност; сигурност от паметта;**

Интуиция	Дедукция
Схващането на един здрав и внимателен ум	Операция по необходимо извеждане, движение
Несъмнено, лесно, очевидно	Верига: последователно, непрекъснато извеждане
Светлината на разума като очевидност	Сигурност от паметта и движение
По-сигурно от дедукцията	Неочевидни неща, но познати със сигурност
Не става дума за сетива или въображение	

„...положенията, които следват непосредствено от първи начала, може да се каже, че според различния начин на разглеждане ние ги познаваме както чрез интуицията, така и чрез дедукцията.“ (Декарт 1978, 119)

ПРАВИЛО IV – МЕТОДЪТ Е НЕОБХОДИМ ЗА ИЗДИРВАНЕ НА ИСТИНАТА

Методът срещу случайността.

Под метод се разбират сигурни и лесни правила, тяхното следване и достигането „до истинното познание за всичко, което могат да познаят“ (Декарт 1978, 120).

Методът показва:

- Как да си служим с интуицията;
- Как трябва да правим изводи и да дедуцираме;

- Методът не може да ни научи, ако вече не сме действали методично (Декарт 1978, 120) или действали просто от самата природа (Декарт 1978, 121).

„Защото ние откриваме, че древните геометри са си служели с анализ, който са разпростирани към решението на всички проблеми, но който ревниво са скрили от потомството.“ (Декарт 1978, 121)

Алгебрата и геометрията си приличат. „методът, наречен с чуждото име ‘алгебра’“ (Декарт 1978, 124)

„Тази наука трябва да съдържа първите начала на човешкия разум и достатъчно е тя да се развие, за да разкрие истината за който и да било предмет“ (Декарт 1978, 122).

„следи от тази истинна математика могат все още да се видят у Пап и Диофант“ (Декарт 1978, 123).

ВСЕОБЩАТА МАТЕМАТИКА

„към математиката се отнасят само онези неща, в които се изучава редът и мярката независимо от това, дали тази мярка се търси в числата, фигурите, звездите, звуците или някакъв друг обект [...] трябва да съществува някаква обща наука, която да обяснява всичко онова, което можем да изследваме относно реда и мярката без оглед на някакъв частен предмет.“ (Декарт 1978, 124).

Да започвам с най-простите и лесните неща. Затова досега Декарт разработвал тази всеобща математика (Декарт 1978, 125)

ПРАВИЛО V – МЕТОДЪТ Е АНАЛИТИКО-СИНТЕТИЧЕН: СВЕЖДАНЕ, ИНТУИЦИЯ И ИЗДИГАНЕ

„Ние го спазваме строго, ако постепенно свеждаме сложните и неясните положения към по-прости и ако след това се опитаме, тръгвайки от интуицията на най-простите, да се издигнем по същите стъпала до познанието на всички останали“ (Декарт 1978, 126).

Редукция и конструкция.

ПРАВИЛО VI – ТРЯБВА ДА РАЗЛИЧИМ НАЙ-ПРОСТИТЕ НЕЩА

Това е главната тайна на метода.

Нещата могат да се подреждат в различни редици и познанието на едни да произтича от познанието на други (Декарт 1978, 127)

1. Абсолютно – което съдържа в себе си чистата и проста природа. Най-просто и най-лесно. *Независимо.*
2. Относително – участва в същата тази природа и се поставя във връзка с абсолютното и да бъде изведено от него. *Зависимо.* (Декарт 1978, 127) Отдалечават се от абсолютните, колкото повече такива съподчинени отношения съдържат (Декарт 1978, 128)

Като тръгнем от последното, да можем да стигнем до най-абсолютното.

Тайната на метода е в търсенето на абсолютното.

Абсолютното се степенува.

Разглеждаме групи от неща и в тях най-абсолютното (Декарт 1978, 128-129).

Анализ на *преките и непреките извеждания* през примера с пропорциите.

ПРАВИЛО VII – ОБГРЪЩАНЕ НА ВСИЧКИ НЕЩА В НЕПРЕКЪСНАТО ДВИЖЕНИЕ НА МИСЪЛТА И МЕТОДИЧНО ИЗБРОЯВАНЕ

Движението на мисълта трябва да е:

- *Непрекъснато*, без прескачания;
- *Завършено* чрез изброяване, т.е. индукция;
 - o Пълно;
 - o Разделително;
 - o Доказателство на единичен пример и екстраполация;

От индукцията е по-силна само интуицията (Декарт 1978, 133).

Последните три правила (V, VI, VII) можем да ги мислим заедно (Декарт 1978, 135-136). Те „предписват реда и го обясняват“ (Декарт 1978, 136).

ПРАВИЛО VIII – ТРЯБВА ДА СПРЕМ, АКО НЯМАМЕ ДОБРА ИНТУИЦИЯ ЗА КОНКРЕТНО НЕЩО

Кога да спрем – примерът с анакластиката (Декарт 1978, 137). Аналитичната структура по-надолу е взета от Garber 2001, 37:

Table 1. *Anaclastic Line Example*
(Rules for the Direction of the Mind, Rule 8)

Q1. What is the shape of a line (lens) that focuses parallel rays of light to the same point?

Q2. What is the relation between angle of incidence and angle of refraction (i.e., the law of refraction)?

Q3. How is refraction caused by light passing from one medium into another?

Q4. How does a ray of light penetrate a transparent body?

Q5. What is light?

Q6. What is a natural power?

Intuition: A natural power is. . . .

Construction: The construction consists in traversing the series of questions from Q5 to Q1, deducing the answer to each question from that of the preceding question.

Както се забелязва, има тенденция към все по-общи и по-общи въпроси.

Ако искаме да познаем всички истини, то нищо не може да бъде познато преди самия разсъдък (Декарт 1978, 138).

Само три начина на познание:

1. Разсъдък;
2. Въображение;
3. Сетива;
4. [Памет] – появява се в Декарт 1978, 141.

„този въпрос трябва да се проучи преди всички други“ (Декарт 1978, 140):

Какви са границите на нашия ум, т.е. какво можем да познаем.

Разделяме всичко на две. Действителните неща се отнасят:

1. Или към нас самите;
 - a. Способности.
2. Или към самите неща (доколкото са достъпни за нашия разсъдък);
 - a. Разделяме ги на природи: прости и сложни.

ПРАВИЛО IX – ДА СЕ ЗАДЪРЖИМ ПРИ НАЙ-ЛЕСНИТЕ НЕЩА, ЗА ДА СВИКНЕМ ДА ИМАМЕ ОТЧЕТЛИВА И ЯСНА ИНТУИЦИЯ

1. Интуиция – проникателност. *Като зрението.*
2. Дедукция – прозорливост (Декарт 1978, 142);

III. СЕМИНАР: ДЕКАРТ²

РАЗМИШЛЕНИЯ ВЪРХУ ПЪРВАТА ФИЛОСОФИЯ (1641)

Оригинално заглавие: *Meditationes de prima philosophia, in qua Dei existentia et animæ immortalitas demonstratur*. Френски превод от 1647 със заглавие *Méditations Métaphysiques*.

ПЪРВО РАЗМИШЛЕНИЕ - ЗА НЕЩАТА, В КОИТО МОЖЕМ ДА СЕ СЪМНЯВАМЕ

„Преди известно време забелязах, че още от най-ранни години съм приел за истинни голям брой погрешни мнения и че онова, което сетне съм изграждал върху тези тъй несигурни начала, не може да не бъде крайно съмнително и несигурно. Тогава реших, че веднъж в живота си трябва да се заема сериозно с тях и да се *отърся от всички мнения*, които съм приел преди това на *доверие*, и отново да започна *всичко от самите основи*, ако наистина искам да установя нещо *здрavo и постоянно в науките*“ (добавен курсив) (Декарт 1978, 321).

Трябва „да се въздържа да вярвам в неща, които не са напълно сигурни и несъмнени“ (Декарт 1978, 321-322).

А. Сетивата мамят (-), но има сетивни неща, в които не можем разумно да се съмняваме (+)

Б. Сънят сменя останалата сетивна увереност (-), но все пак дори във въображаемото имаме протяжност, фигура, количество, големина... (+)

В. Злият гений обаче сменя всичко сигурно (-) и в крайна сметка не остава нищо несъмнено (-).

КОМЕНТАРИ

а. Сетивността сама по себе си удостоверява несъмнени неща, но те са съмнителни от гледна точка на потенциално сънуване. В такъв смисъл сетивността не е така проблематична, че да не носи в себе си необходимост. За съжаление тази необходимост не е достатъчна.

б. Интересно е, че двойките "здрав - луд" и "реалност - сън" вървят заедно. Аргументът на Декарт е, че дори и да сънуваме, ние използваме цветове и форми в съня си - значи ли обаче, че те са реални?

в. Злият гений се появява като възможност. Колкото и да е хиперболизирана тази възможност, тя илюстрира именно граничността на нашите предразсъдъчни основания.

² Упражнението е проведено върху Декарт 1978, 321-336.

[Аналогии със съвременната когнитивна наука - стимулацията на мозъка; мозъкът в стъкленца (*brain in vat*). Аналогии с идеята за „Матрицата“. Общ коментар върху степените на методологическото съмнение]

ДОПЪЛНЕНИЯ

а. Аритметиката и геометрията се явяват базови, прости науки, за разлика от медицина, астрономия и т.н.

б. Понятията, които управляват съня или най-развнатеното въображение са близки до категориите, срв. с Аристотел.

ВТОРО РАЗМИШЛЕНИЕ - ЗА ПРИРОДАТА НА ЧОВЕШКИЯ ДУХ И ЗА ТОВА, ЧЕ ТОЙ СЕ ПОЗНАВА ПО-ЛЕСНО, ОТКОЛКОТО ТЯЛОТО

Следващата сутрин започва с пропадане в „извънредно дълбока вода“ (Декарт 1978, 327). Тук вече се появява аналогията с Архимед и повратната точка. (Декарт 1978, 327). Каква е функцията на допускането на противното като математически доказателствен метод? [Разликата между края на първото и началото на второто размишление - какво се е случило между двете?]

Интересно е твърдението: „нищо друго освен това, че в света няма нищо сигурно“, което е онтологически вариант на Сократовото съмнение. Сравни с „когато например Сократ казва, че се съмнява във всичко, оттук следва необходимо, че той знае поне това, че се съмнява, и че следователно знае, че може да има нещо истинно и неистинно, и т.н., понеже всичко това се намира в необходима връзка с природата на съмнението.“ - *Правила за ръководство на ума*, 1628? – (Декарт 1978, 159).

„Но аз се убедих, че в света не съществува абсолютно нищо, че няма никакво небе, никаква земя, никакви духове, никакви тела. Не стигнах ли също и до убеждението, че аз самият не съществувам? Съвсем не: аз без съмнение съм съществувал, щом съм бил убеден в нещо или дори щом само съм мислил нещо. Обаче има някакъв си всемогъщ и извънредно хитър измамник, който използва цялото си умение, за да ме маме непрестанно. Но ако той ме лъже, не може да има никакво съмнение, че аз съществувам. [...] Аз съм, аз съществувам [Ego sum, ego existo] е необходимо истинно всеки път, когато го произнасям или го схващам в ума си“ (Декарт 1978, 328).

Аргументът за съществуването на Аз-а:

1. Сетивност;
2. Сън;
3. Зъл гений;
4. Съществуване на Аз;

Аргументът е *пресечна точка* на няколко важни за системата на Декарт твърдения:

- Интуитивното познание предхожда дедуктивното;
- Интуитивното познание е ясно и отчетливо;

- Ясно и отчетливо има терминологичен, научен статус, щом може да доказва съществуване (чрез допускане на противното);
- Гносеология и онтология се срещат и пресичат в "повратната точка";
- В аргумента едновременно се снемат скептицизма и догматизма, при това методологически.
- Азът се превръща в нередуцируемата основа на Новото време;
- Открива се начин за преминаване от „вярване/неверие“ към „истина/неистина“:

Човек	Учен
Вярвам - Не вярвам	Истина
Не мога да преценя	Неистина
Лична история	Обща логика

ДОПЪЛНИТЕЛНО

„Защото, ако от това, че аз виждам въска, аз заключавам, че той е или че съществува, то от факта, че го виждам, още по-очевидно следва, че самият аз съм, или че съществувам.“ (Декарт 1978, 335).

Преходът към мислещото нещо: изразът „нещо, което мисли“ (Декарт 1978, 330, 331, 337, 346, 354), „аз не съм нищо друго освен нещо, което мисли, т.е. дух, разсъдък или разум“ (Декарт 1978, 330). За прехода от „мисля, следователно съществувам“ към „мислещо нещо“ [Res cogitans]. Мисленето е съмняване, схващане, утвърждаване, отричане, желаене, нежелаене... (Декарт 1978, 331)

Познанието на телата: те се схващат, познават чрез разсъдъка, а не чрез въображението или сетивата (Декарт 1978, 336).

ОБОБЩЕНИЕ НА *COGITO ERGO SUM* ПРЕЗ ПРОБЛЕМА ЗА ХАМЛЕТ И „АЗ МИСЛЯ, СЛЕДОВАТЕЛНО АЗ СЪЩЕСТВУВАМ“

- Непълен силлогизъм;
- Непосредствено заключение;
- Интуитивно знание;
- Перформативно изказване

А. Кога е валидно Cogito ergo sum?

Б. За кого е валидно Cogito ergo sum?

В. Може ли процедурата по Cogito ergo sum да разграничава фикционалното (въображаемото) от реалното (действителното)?

Г. Има ли парадокс при случая с Хамлет и Cogito ergo sum?

РАЗЛИКА МЕЖДУ ФОРМАЛНА И ОБЕКТИВНА РЕАЛНОСТ

Формална реалност - тази реалност, която се отнася и описва действително съществуващите неща;

Обективна реалност - реалността на идеите;

Още по-опростено:

Формална реалност – актуалност (действителност) и съществуване;

Обективна реалност – репрезентация;

[Как двойката ФР-ОР може да структурира картезианското космологическо доказателство за съществуването на Бога?]

РАЗЛИКАТА МЕЖДУ ОБЕКТИВНОСТ И МАТЕРИАЛНОСТ ПРИ ИДЕИТЕ

Декарт предлага и друга дистинкция, която не е съвсем разгърната:

Идеята **като материална** – *действие на интелекта*; просто модификация на духа.

Идеята **като обективна** – като *репрезентация* на нещо формално реално.

По такъв начин имаме **формално, обективно и материално**. Една от важните задачи е да се разграничи по-прецизно *материалното от формалното*.

+ ФАКУЛТАТИВНО

Размишленията като максимално опростена структура:

1. Съмнение; 2. **Аз**; 3. **Бог**; 4. Истина; 5. Същност; 6. **Свят**;

IV. СЕМИНАР: ДЕКАРТ³

ТРЕТО РАЗМИШЛЕНИЕ - ЗА БОГА И ЗА ТОВА, ЧЕ ТОЙ СЪЩЕСТВУВА

„Ясното и отчетливото“ става критерий: „В това първо познание не намирам нищо друго освен едно ясно и отчетливо възприятие на онова, което познавам. [...] И следователно струва ми се, че вече съм в състояние да установя като общо правило, че всички неща, които схващаме пределно ясно и отчетливо са истинни.“ – Декарт 1978, 337.

Ясно и отчетливо - като факт (Аз съществувам)

Ясно и отчетливо - като критерий (Всички неща, които са ясни и отчетливи са истинни)

Ясно и отчетливо - като филтър (Критерий + липса на зъл гений)

КОСМОЛОГИЧЕСКО ДОКАЗАТЕЛСТВО НА ДЕКАРТ (ЗА ОНТОЛОГИЧЕСКОТО, ВЖ. ПЕТО РАЗМИШЛЕНИЕ)

Следващата стъпка е космологическото доказателство за съществуване на Бога (и респективно несъществуването на Злия гений). Доказателството стъпва върху наличието на идеи в Аза.

А. ВИДОВЕ ИДЕИ

Вродени: родени заедно с мен;

Външни: произведени отвън;

Измислени: създадени от мен;

Б. ЙЕРАРХИЯ НА ОБЕКТИВНАТА РЕАЛНОСТ

„...идеите, които ми представят субстанция, са без съмнение нещо повече и съдържат в себе си, тъй да се каже, повече обективна реалност, т.е. участват чрез представителство (participant par représentation) в повече степени на битие или съвършенство, отколкото онези, които ни представят само модуси или акциденции. Освен това идеята, чрез която схващам един бог [...] безспорно съдържа в себе си повече обективна реалност, отколкото онези, чрез които ми се представят крайните субстанции.“ – Декарт 1978, 342.

- Безкрайната субстанция е повече от крайните субстанции;

³ Упражнението е проведено върху Декарт 1978, 336-363.

- Крайните субстанции *са повече* от акциденциите/модусите;

V. РЕАЛНОСТ НА ПРИЧИНАТА

„... в действащата и цялостна причина трябва да има поне толкова реалност, колкото в нейното действие“ + „онова, което е по-съвършено, сиреч което съдържа в себе си повече реалност, не може нито да произтича, нито да зависи от по-малко съвършеното.“ + „нищото не би могло да породи каквото и да било“ (Декарт 1978, 342). Трябва да има първоначална идея, а не регрес до безкрайност (Декарт 1978, 344).

Заключение: Доказателството за съществуване на Бог (Декарт 1978, 347). Дефиниция + разсъждение. Декарт отново казва, че „в безкрайната субстанция се намира много повече реалност, отколкото в крайната субстанция“ (Декарт 1978, 347).

Бог съществува и не е измамник (защото е съвършен).

Задължително условие за валидността на доказателството е приемането на *преформистката позиция* (за разлика от позицията на епигенезата):

- *Преформация* - наличие на предварително съществуващи форми, които просто се реализират (без развитие).

- *Епигенеза* (еволюция) - има непрекъснато развитие, а не предсъществуващи и неизменни (вродени) форми.

ЧЕТВЪРТО РАЗМИШЛЕНИЕ - ЗА ИСТИНАТА И НЕИСТИНАТА

Разглеждане на истината и неистината като част от *процеса на познание*, а не като част от *областта на знанието* (проблемът за знанието е разгледан в предишните размишления).

A. СЪМНЕНИЕТО КАТО НЕСЪВЪРШЕНСТВО

Извеждане на Бога от съмнението (Декарт 1978, 355). Пълната функция на методологическото съмнение - несъвършенството на съмняващият се; многофункционалността на точката на преобръщане.

B. АЗЪТ КАТО СРЕДИНА И ЦЕЛОКУПНОСТТА НА ТВОРЕНИЕТО

Тривиалното твърдение, че „Аз“ е нещо средно между Бог и нищо (Декарт 1978, 356). В такъв смисъл Азът не е съвършен, но ако търсим съвършенството в творението, трябва да разгледаме целокупността на света: „трябва да разгледаме не едно единствено творение, взето отделно, а изобщо всички творения заедно“; „целокупността на всички същества“ (Декарт 1978, 357);

V. СЪМНЕНИЕ И ГРЕШКА. ВОЛЯ СРЕЩУ РАЗСЪДЪК

За това, че „волята е много по-широка и по-просторна от разсъдъка“ (Декарт 1978, 359). Дейност и способност - разлики и причини (Декарт 1978, 361). Разглеждане на *разсъдъка* като ограничен в сравнение с Бог и на *волята* като качествено подобна на божествената (Декарт 1978, 358).

Волята избира;

Разсъдъкът съди;

Именно като избираща волята не трябва да бъде безразлична, защото може да избере не истината, а да избере произволно. Факторът на *безразличието* - връзката с ясните и отчетливи идеи (Декарт 1978, 360).

+ ФАКУЛТАТИВНО:

Картезианският кръг: Чрез критерия за ясност и отчетливост се доказва съществуването на Бога, но самият критерий е възможен благодарения на Бог.

[Ясно и отчетливо - Бог] и [Бог - Ясно и отчетливо]

V. СЕМИНАР: ДЕКАРТ⁴

ПЕТО РАЗМИШЛЕНИЕ - ЗА СЪЩНОСТТА НА МАТЕРИАЛНИТЕ НЕЩА И ОТНОВО ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА БОГА

В пето размишление се разглежда *същността*. Но тъй като същност и съществуване съвпадат при Бог, то тук се говори и за неговото *съществуване*. Което директно отпраща към онтологическата връзка същност-съществуване, т.е. към идеята, че съществуването е качество.

ОНТОЛОГИЧЕСКО ДОКАЗАТЕЛСТВО НА ДЕКАРТ (ЗА КОСМОЛОГИЧЕСКОТО, ВЖ. ТРЕТО РАЗМИШЛЕНИЕ)

Връзката между:

- Бог и съвършенство;
- съвършенство и съществуване;
- съществуване и същност (Декарт 1978, 366-367);

„...от самия факт, че не мога да си мисля Бог без съществуване, следва, че съществуването е неделимо от него и че следователно той наистина съществува“ (Декарт 1978, 367).

Разглеждане на доказателството за съществуване на Бог в контекста на общата структура: [Сетива - Сън - Зъл гений] - Аз съществувам - [Бог - Реалност - Сетива].

[Защо има две различни доказателства? Разликата между *Бог-като-първопричина* и *Бог-като-вечно-съществуващ*. Ролята на третото доказателство (*causa sui*) във „Възражения и отговори“ и връзката му със Спиноза.]

Забележка: при онтологическото доказателство *преформацията* не е необходимо условие.

ШЕСТО РАЗМИШЛЕНИЕ - ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА МАТЕРИАЛНИТЕ НЕЩА И ЗА ДЕЙСТВИТЕЛНАТА РАЗЛИКА МЕЖДУ ДУШАТА И ТЯЛОТО НА ЧОВЕКА

A. ЗА ВЪОБРАЖЕНИЕТО

Въвеждането на понятието за *въображение* и разликата му с понятието за схващане (Декарт 1978, 371-372).

„Така че въображението като начин на мислене се различава от чистата дейност на ума само по

⁴ Упражнението е проведено върху Декарт 1978, 363-388.

това, че когато духът схваща, той се обръща някак към самия себе си и разглежда някоя от намиращите се в него идеи, а когато си въобразява, той се обръща към тялото и разглежда в него нещо, съответстващо на идеята, която той самият е образувал или е получил чрез сетивата“ (Декарт 1978, 373).

Б. ЕДИНСТВОТО НА ДУХ И ТЯЛО

Един от най-проблематичните и важни пасажии е именно твърдението на Рене Декарт за *единството на духа и тялото* (в човека) (Декарт 1978, 379-380). Именно картезианският дуализъм е едно от най-дискутираните места и тук Декарт предлага „решение“.

- Пинеалната жлеза и *sens commun* (Декарт 1978, 384-385);

- Делимост и неделимост на тялото и духа (Декарт 1978, 384); Коментар върху природата на тялото и нервите - ABCD (Декарт 1978, 385).

В. РЕАЛНОСТ И СЪН

Паметта - разликата между сън и будно състояние (Декарт 1978, 387). Приключването на цялостния аргумент в произведението. Обобщаващата роля на *паметта*. [Какви са контрааргументите срещу Декарт?]

Г. ФУНКЦИЯТА НА СЕТИВАТА

Коментар върху сетивата – „само, за да показват на моя дух кои неща са полезни или вредни...“ (Декарт 1978, 382).

- Сетивата са *знак* за истината – към какво насочва тази семиологична роля (Декарт 1978, 387);

- Разглеждане на грешките в/на природата - водянка (асцит);

- Защо човешката природа може да ни заблуди? (Декарт 1978, 386).

VI. СЕМИНАР: ДЕКАРТ⁵

НАЧАЛА НА ФИЛОСОФИЯТА (1647)

Оригинално заглавие: *Les principes de la philosophie. Ecrits en Latin, Par René Descartes. Et traduits en François par un de ses Amis.* Първото издание от **1644** г. е на латински език (*Principia philosophiae*).

ПИСМО ОТ АВТОРА ДО ПРЕВОДАЧА НА „НАЧАЛА НА ФИЛОСОФИЯТА“, КОЕТО МОЖЕ ДА ПОСЛУЖИ КАТО ПРЕДГОВОР

1. ФИЛОСОФИЯТА И НЕЙНАТА ПОЛЗА

1. Философията като **изучаване на мъдростта** (Декарт 1978, 459) [Сравнение с Бейкън и Хобс. Обхват на определението за „философия“]. Мъдростта е житейско благоразумие и съвършено познание за всичко - от начина на живот през запазването на здравето до изобретенията във всички изкуства. Проблемът за житейското благоразумие, познанието, изобретенията и запазването на здравето.
2. Да се философства означава да се овладее познанието от първите причини или начала. Началата на философията трябва да отговарят на две условия (Декарт 1978, 460):
 - a. Ясни и очевидни – *интуиция*;
 - b. Началата могат да бъдат познати без да са познати нещата, но не и обратно – *дедукция*;
3. Ползата от философията (Декарт 1978, 460):
 - a. Цивилизованост, държавност;
 - b. Наслада и удоволствие от познанието;
 - c. Уреждане на нравите;

[Коментари върху трите причини - държавата, личното удоволствие и нравите]

2. СТЕПЕНИТЕ НА МЪДРОСТТА И ИСТОРИЯТА НА ФИЛОСОФИЯТА

А. Степените на мъдростта (според Декарт) до този момент са били четири [Разлики с идолите на Бейкън]:

1. Най-ясните понятия (които придобиваме без размишление)
2. Сетивен опит;
3. Знание от разговори с други хора;
4. Четене на книги (Декарт 1978, 461);

⁵ Упражнението е проведено върху Декарт 1978, 459-473, 532-536.

5. Петата степен, която предлага Декарт, е „да се търсят първите причини и истинските начала, от които може да се изведат обяснения на всичко, което сме способни да познаем“ (Декарт 1978, 462).

Б. Историята на философията до Декарт (двата основни спора от Античността насам):

- Скептицизъм (Платон);
- Догматизъм (Аристотел) (Декарт 1978, 462);

Връзката между скептицизма и догматизма с *cogito ergo sum*. [Каква е причината историята да изглежда така за Декарт? Каква е връзката на методологическото съмнение с историята на философията? Какъв е изборът на философията от XVII век по отношение на двете школи?]

„Оттук се налага да заключим, че онези, които най-малко са научили от това, което досега се е наричало философия, са най-способни да научат истинската философия“ (Декарт 1978, 464-465).

3. ИСТИНСКИТЕ НАЧАЛА

1. Как да открием началата на философията? Ролята на личния пример и методологическото съмнение. (Декарт 1978, 465). Разликата между скептиците и методологическия скептицизъм при Декарт.
2. Началата на философията са онтологически твърдения. Съществуване на душата, съществуване на Бога, съществуване на телесните или физически тела (Декарт 1978, 465-466): **Душа; Бог; Тела**.
3. Приемането на трите онтологични постулата именно като *начала на философията*. Всички останали истинни знания се извеждат след установяване на началата (Декарт 1978, 468).

4. КАК ДА ЧЕТЕМ „НАЧАЛА НА ФИЛОСОФИЯТА“

1. Романната структура на книгата - идеята за философията като писание, като фабула. Функцията на романното - отношението на философията на Декарт към живота на Декарт. Личният пример и личната история.
2. *Матезис универсалис* - ролята на математиката в рамките на XVII век и ролята на математиката в трудовете на Декарт. Сравнение между началните писания и финалния систематичен проект. Двамата възможни подхода:
 1. Математизация;
 2. Систематизация;
3. „Всеки е достатъчно умен“ - типичната предпоставка на Новото време.

5. СЪПКИ НА ПОЗНАНИЕТО. СИСТЕМА НА ЗНАНИЕТО

А. Стъпките на познанието (тръгвайки от четирите степени, които дават обикновено и несвършено познание) са:

1. Начален (временен) морал – „ние сме длъжни да се стремим преди всичко да живеем добре“ (Декарт 1978, 468);
2. Логика (но не тази на Школата) - правилно ръководство на разума. Тази логика зависи от подготовката и продължителното упражняване с математика;
3. Истинната философия;

Б. Системата на знанието (дървото на познанието). Истинната философия има от своя страна три части:

1. *Метафизика*
2. *Физика*
3. *Медицина, Механика, Морал*

Коментар върху морала, логиката (ръководене на разума) и дървото на познанието. Отношението физика и метафизика. Дуализмът и рационализмът – две субстанции, една основа. [Защо се започва и се свършва с морал?]

6. ФИЛОСОФИЯТА НА ДЕКАРТ ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

А. Историята на Декартовата философия е представена от три произведения (Декарт 1978, 469):

1637 - *Разсъждение за метода* - логика + морал (първите две стъпки от познанието);

1641 - *Размишления върху първата философия* - метафизика (първата част от системата на знанието);

1644 - *Начала на философията* - метафизика + физика (първите две части от системата на знанието);

Б. За изследване на проблемите около медицината, механиката и морала са необходими големи разходи и обществена подкрепа (Декарт 1978, 470).

7. РЕЗУЛТАТИ ОТ „НАЧАЛА НА ФИЛОСОФИЯТА“

Какви са конкретните плодове от „Начала на философията“? Декарт посочва четири резултата (Декарт 1978, 471):

- а. Удоволствието от новите истини;
- б. Ставаме по-мъдри, тъй като съдим по-правилно;
- в. Ще се премахнат поводите за спор, тъй като истините са ясни;
- г. Възможност за откриване на много нови истини.

VII. СЕМИНАР: ОБОБЩЕНИЕ ВЪРХУ ДЕКАРТ⁶

1. „РАЗМИШЛЕНИЯ ВЪРХУ ПЪРВАТА ФИЛОСОФИЯ“

- Необходимостта от критерий за разграничаване на сън от будно състояние и на лудост от разумност (идеологията на Новото време и търсенето на истината);
- Преходът от „Аз съществувам“ към „мислещо нещо“;
- Двете субстанции при Рене Декарт - разлики и характеристики;
- Единството и смесването на душа и тяло - проблемът за дуализма;
- За разликата между формална и обективна реалност (Декарт 1978, 342-343);

КАК МОГАТ ДА СИ „ВЗАИМОДЕЙСТВАТ“ ДВЕТЕ СУБСТАНЦИИ?

Тъй като при Декарт няма еднозначен отговор, възможни са няколко посоки на систематизиране или тълкуване:

1. Първият вариант е по аналогия с тежестта (като форма) в неодоушевеното тяло; по същия начин има дух в одоушевеното тяло;
2. Друг вариант е да има три типа първични понятия - дух, тяло и Бог;
3. Трети вариант е всяко телесно взаимодействие (удар на тяло в тяло) е надграждащо спрямо по общото действие на Бога върху Света (дух-тяло);

2. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ МЕТАФИЗИКА И ФИЗИКА МОЖЕ ДА БЪДЕ ПРОСЛЕДЕНО В ТРИ ПОСОКИ

1. *Законите на природата* – самото наличие на закони на природата вече е повратен момент във физиката като наука;

2. *Математизацията на природата* – превръщането на качествената физика в количествена ще е водещата тенденция за следващите няколко столетия (сравни с „книгата на природата“ при Галилей);

3. *Модел на природата* под формата на координатна система и ролята на субекта в измерването и систематизирането на явленията;

По такъв начин: **интуицията, дедукцията и хипотезата** са необходими заедно за изграждането на цялостната научна система. [Обсъждане на ролята на всеки един от тези методи в научното

⁶ Упражнението е обобщение на всички семинарни занятия върху Рене Декарт.

познание и в последователната методология на изследването. Критика на Нютон и недопускането на хипотетичния метод.]

3. МЕТОД НА РЕНЕ ДЕКАРТ

А. МЕТОД(ИКА) НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Вж. правилата, които Декарт предлага в „Разсъждение за метода“ (гл. II) и които изрично нарича свой метод:

1. Само несъмнените, ясни и отчетливи неща – „Никога да не приемам за вярно нищо, за което не знам с очевидност, че то е такова“ – Декарт 1978, 259;
2. Разделяй трудностите – „Да разделям всяка една от проучваните трудности“ – Декарт 1978, 259;
3. От най-простите към най-сложните – „Да спазвам винаги ред в мислите си, като започвам от най-простите и най-лесните за познаване предмети“ – Декарт 1978, 259.
4. Пълни изброявания и общи прегледи – „Да правя навсякъде толкова пълни изброявания и такива общи прегледи, че да бъде уверен, че нищо не съм пропуснал“ – Декарт 1978, 259;

Б. МЕТОД НА ИЗЛОЖЕНИЕ (СИСТЕМАТИЗИРАНЕ) - ДЕДУКЦИЯ

Вж. *повтарящата се структура на изложението* в произведенията на Декарт.

Забележка: Изложението в книгите на Декарт е дедуктивно (синтетично), но в най-общ план (извън темата за изложението) Рене Декарт е част от анти-дедуктивното течение, противопоставящо се Аристотел.

През XVII век **дедукцията** постепенно се замества от идеята за „**хипотеза**“; а през XVIII и XIX век - от **индукцията** (Parkinson 2003, 194).

В. МЕТОД НА ОТКРИВАНЕ - ХИПОТЕЗАТА И ИНТУИЦИЯТА

Вж. примера с дъгата и методическото съмнение.

Забележка: В писмо от 22 февруари 1638 до Ватие (Descartes 1996, I, 559), той казва, че най-добре неговият метод е илюстриран в примера с дъгата. Този пример е поместен в VIII част на „Метеорология“ (Descartes 1996, vi, 325-345); в началото на частта той подчертава, че това е изключително добра илюстрация за това как с метода може да се *придобива ново знание* (Descartes 1996, vi, 325).

Г. МЕТОДИЧЕСКИ СКЕПТИЦИЗЪМ

Вж. цялостната процедура при *Cogito ergo sum*: хипотетично предположение + метод на изчистване от лъжливото знание + постигане на интуитивно ясно познание.

Във връзка с последното е и идеята за започването на чисто: „да преустрою собствените си мисли и да градя върху терен, който изцяло ми принадлежи“ (1637) (Декарт 1978, 257); „веднъж в живота си [...] да се отърся от всички мнения“, „да започна всичко от самите основи“ (1641) – Декарт 1978, 321.

+ ФАКУЛТАТИВНО

1. Прости и сложни науки (вж. връзката с *двата вида качества* при Рене Декарт);
2. Повтарящата се връзка *гносеология – онтология* като методологическа и систематична нишка;
3. Ролята на Исак Нютон по отношение на:
 - a. хипотезите в науката ([hypotheses non fingo](#));
 - b. реляционистичната физика на Декарт;
 - c. законите на природата и математизацията на природата;

4. ФИЗИКАТА НА РЕНЕ ДЕКАРТ. ОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ МАТЕМАТИКА И ФИЛОСОФИЯ

А. ТРАДИЦИЯТА ПРЕДИ ДЕКАРТ

Това, което наследява Декарт е най-общо *физика на качествата*:

1. първична материя (без свойства);
2. субстанциални форми (качества на нещата);

Тези два компонента са достатъчни, за да се опише всичко. В рамките на тази физика се изследват проблемите за топлото, тежкото, цветното...

Б. ФИЗИКАТА НА ДЕКАРТ

Тя се стреми да е *количествена физика*:

1. материя (размер + форма);
2. движение;

Тези три компонента (**размер, форма, движение**) са достатъчни, за да се опише всичко. В рамките на тази физика се изследват проблемите на материалния свят, представен математически.

В. ОБОБЩЕНИЕ И ОСНОВА

1. **Традиционната физика** е била „по-метафизическа“ и се е занимавала предимно с това, което впоследствие ще се обозначат като *вторични качества*.
2. **Картезианската физика** е „по-физическа“ (в понятието за физика, което използваме и днес) и се занимава с това, което впоследствие ще се нарекат *първични качества*.
3. **...и метафизическа основа**. Въпреки тази математическа обективация, Декарт изрично посочва, че физиката му стъпва на основите на метафизиката (Бог; Аз). В тази връзка не е

случен и упрекът на Декарт (в писмо до Мерсен от 1638) отправен към Галилей, че *неговата физика няма основи, за разлика от картезианската.*

+ ФАКУЛТАТИВНО: ДВАТА ПЕРИОДА НА РЕНЕ ДЕКАРТ

Математически (*mathesis universalis*); *Количеството* и величините могат да бъдат гносеологическият и епистемологически фундамент.

Метафизически (дървото на философията); *Качеството* и субстанцията са единственият онтологико-гносеологически фундамент.

[В тази връзка е съществено историческото (и контекстуално) възприемане и „редактиране“ на Декарт, както и повтарящата се форма „доказано по геометричен начин“. Каква е причината Декарт да се откаже от своя проект именно в неговото най-успешно начало?]

5. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ВЪПРОСИ ВЪРХУ РЕНЕ ДЕКАРТ

1. Колко са субстанциите при Рене Декарт?
2. Какво е картезиански дуализъм?
3. Кои идеи са вродени?
4. Кои и колко са доказателствата за съществуването на Бог?
5. Защо изобщо се разглежда съществуването, ако същността е математическа?
6. Защо и как природата ни заблуждава?
7. Каква е ролята на сетивността, паметта и въображението?

VIII. СЕМИНАР: БЛЕЗ ПАСКАЛ (1623-1662)⁷

Отношението и единството между *математика, философия и теология* при Блез Паскал.

МИСЛИ (1670)

Оригинално заглавие: *Pensées*. Книгата излиза посмъртно и има нерешена дискусия каква да бъде подредбата и номерацията на фрагментите. Понякога към книгата се реферира и със следното заглавие: *Apologie de la religion chrétienne*.

ГЛАВНИ ОТКЪСИ ОТ „МИСЛИ“

I глава, „Мисли за ума и стила“: 1, 4 (Паскал 1978, 51, 53)

II глава, „Окаяност на човека без бога“: 60-84 (Паскал 1978, 67-83); 89-94 (Паскал 1978, 84-85); 125-131 (Паскал 1978, 95); 144-148 (Паскал 1978, 103-104); 172 (Паскал 1978, 109-110).

III глава, „Необходимостта от облог“: 206 (Паскал 1978, 123); 230-241 (Паскал 1978, 127-134);

VI глава, „Философите“: 339-360 (Паскал 1978, 164-168); 395-397 (Паскал 1978, 177); 411-424 (Паскал 1978, 180-183);

На **23 ноември 1654** Паскал има дълбоко религиозно преживяване. Вж. за *мемориала* в Паскал 1978, 230. „Огън. „Боже на Авраам, боже на Исаак, боже на Иаков“, не на философите и на учените.“ (Паскал 1978, 230). Той носи този *мемориал* със себе си винаги, зашит в палтото му.

Има ли изобщо [инцидент с конете на моста](#)?

ПЪРВА ГЛАВА

§1. Геометричен и интуитивен ум

Геометричен ум	Интуитивен ум
Последователни разсъждения	Виждане наведнъж от пръв поглед
Изхожда от дефиниции и принципи	Тънък усет
Умозрително и въображаемо	Безмълвно, естествено, безизкусно
Не се срещат в обикновения живот	Срещат се в живота, общодостъпни
Строго, правилно и точно	Тънки и многочислени

⁷ Упражнението е проведено върху различни откъси от Паскал 1978.

Определяне и доказване	Отгатване, а не виждане
------------------------	-------------------------

§4. Моралът на непосредствената оценка срещу морала на ума (опосредстван).

Чувство – интуиция; Наука – геометрия;

„Истинският философ се надсмива над философията“ (Паскал 1978, 53)

ВТОРА ГЛАВА

§61. Ред. „Само математиката, но тя е безполезна в дълбоката си същност.“ (Паскал 1978, 67)

§66. „Трябва да познаваме себе си; дори и да не стигнем до истината, поне ще внесем ред в собственото си съществуване, а едва ли има нещо по-важно.“ (Паскал 1978, 68), срв. с §64.

§67. „...но овладял нравствените закони, винаги ще мога да мина без физическите“ (Паскал 1978, 68)

Достойнството на хората.

НЕСЪРАЗМЕРНОСТ НА ЧОВЕКА И ДВЕТЕ БЕЗКРАЙНОСТИ

§72. „Несъразмерност на човека. [...] преди да изследва по-задълбочено природата, поне веднъж да се замисли сериозно и спокойно за нея, да се вгледа и в себе си и като осъзнае точните си измерения...“ (Паскал 1978, 69)

1. Въображението ще се умори, а природата ще дава нови и нови простори.
2. Видимият свят е само незабележима чертичка спрямо Вселената.
3. „Природата е сфера, чийто център е навсякъде, а периферията – никъде.“ (Паскал 1978, 70)
4. Какво е човекът в безкрая?
5. „Искам да ви обрисувам не само видимите безпределни простори, но и безкрайността включена в мъничкия атом. Нека видим в него неизброими светове, всеки със своя небесен свод, планети и земя, в същото съотношение, както видимата вселена...“ (Паскал 1978, 70)

„Ако се замислим така над себе си, ще се ужасим“

Двата безкрая.

Между двете бездни – между безкрайното и нищото. „Защото най-сетне какво е човек във вселената? Нищо в сравнение с безкрайното, всичко в сравнение с нищото, средина между всичко и нищо...“ (Паскал 1978, 71)

Безкрайно голямото	Безкрайно малкото
По-разбираемо	По-неуловимо
Всичкото	Нищото
Безкрайността	Основните принципи
Съединява се с другата крайност в бога	Съединява се с другата крайност в бога
Битие	Небитие

Средното положение на граница между двете безграничности дава отпечатък на нашите способности. „Извънмерните свойства са не само недоловими за сетивата ни, но и вредни за нас“ (Паскал 1978, 73). **Крайностите като че ли не съществуват за човека.**

- Нека не търсим увереност и устойчивост.
- Ние съчетаваме две нееднородни и противоположни начала – тяло и душа (Паскал 1978, 75)

§82. Въображение. Бих доказал, че всички човешки действия са подтикнати от въображението (Паскал 1978, 80).

§92. „Какво са вродените ни принципи ако не принципи, изградени от навика?“ (Паскал 1978, 85)

§93. „Боя се, че самата природа е първият ни навик, както навикът е втората ни природа.“ (Паскал 1978, 85)

§94. „Няма нищо, което да не може да стане вродено, няма нищо вродено, което да не може да се загуби.“ (Паскал 1978, 85)

§126. „*Описание на човека*: зависимост, стремеж към независимост, потребности.“ (Паскал 1978, 95)

§131. – Отегчението.

ф. – **Абстрактните науки са чужди на човешката природа.** Липсва истинска наука за човека (Паскал 1978, 103).

§146. – Мисленето трябва да бъде мислене за себе си.

§172. „Никога не живеем в настоящето [...] Защото настоящето обикновено ни наранява.“ (Паскал 1978, 109). „Затова никога не живеем, а се надяваме да живеем; и тъй като все кроим планове как да бъдем щастливи, неизбежно никога не сме щастливи.“ (Паскал 1978, 109-110).

ТРЕТА ГЛАВА

§206. Вечното безмълвие на безкрайните простори ме ужасява. (Паскал 1978, 123)

§230. Еднакво непонятно е дали Бог съществува или не.

§231. Бог – **безкраен и неделим.** „Точка, която се движи на всички страни с безкрайно голяма скорост; тя е една навред и съвсем цяла във всяко отделно място“ (Паскал 1978, 127)

§232. Безкрайност без количество.

§233. *Безкрайност – нищо.* Безкрайното „и все пак трябва да е число.“ (Паскал 1978, 128).

„Ала чрез вяра знаем за съществуването му;“ (Паскал 1978, 128)

Кое ще изберете? Нека да видим... (Паскал 1978, 129). Ако печелите, то печелите всичко, ако губите, то не губите нищо (Паскал 1978, 130)

	Бог съществува	Бог не съществува
Облог за Бог	Печелите всичко	Без промяна
Облог против Бог	Нещастие	Без промяна

ВТОРИ ВАРИАНТ

Повече от един живот. Въвеждането на безкрайното.

ТРЕТИ ВАРИАНТ

Вероятностите в метафизиката: „Облогът на Паскал“ (Паскал 1978, 129). е най-добрият залог: „233. [...] „Бог съществува или не съществува.“ Кое от двете сме склонни да изберем? Разумът ни не може да реши този въпрос. Безкраен хаос ни дели. Чак на края на това безпределно разстояние ще се играе на „ези-тура“. На какво ще заложите? Ако слушате разума си, нито на едното, нито на другото. Разумът в случая е безсилен да се произнесе [...] само че участието ви е задължително, вие сте въввлечен в играта. Кое ще изберете? [...] Нека преценим печалбата или загубата, приемайки, че „ези“ означава, че има Бог. Да разгледаме двата случая: ако спечелите, печелите всичко, ако загубите, не губите нищо. Обзаложете се прочее без никакво колебание, че има Бог. [...] И така, когато сме принудени да участваме в играта, по-добре да се откажем от разума в името на живота, отколкото да поставим на карта вечното блаженство, еднакво възможно, както и потъването в небитието. [...] Затова позицията ни е изключително силна, щом в игра при равни възможности за печалба и загуба рискуваме крайното, за да печелим безкрайното“. Нещо добавено към безкрайност е нищо.

Понятието за **несигурност и взимането на решения**.

Проблемът с **насладите и порока**.

ШЕСТА ГЛАВА

§347. Цялото ни достойнство се свежда до мисълта ни.

§354. „Не е присъщо на човешката природа да върви все напред. Тя има своите отивания и връщания.“ (Паскал 1978, 166)

§355. „Човешката природа се развива неравномерно, *itus et reditus*, отива и се връща, избързва, после изостава два пъти повече, пак отскача рязко напред и т.н.“ (Паскал 1978, 167)

Инстинкт и разум.

§397. „Следователно човек е нищожен, щом съзнава нищожеството си, но същевременно е велик именно защото го съзнава.“ (Паскал 1978, 177).

Това е **двойственост в човека** (Паскал 1978, 182). „Непонятно чудовищно явление.“

Нещастieto.

§412. „Вътрешната война на човека между разума и страстите.“ (Паскал 1978, 180).

Противоречията в човека.

IX. СЕМИНАР: ПАСКАЛ⁸

ОБЩИ РАЗМИШЛЕНИЯ ЗА ГЕОМЕТРИЯТА. ЗА ГЕОМЕТРИЧНИЯ УМ И ЗА ИЗКУСТВОТО НА УБЕЖДАВАНЕТО (1657-58)

Оригинално заглавие: *Réflexions sur la géométrie en général. De l'esprit géométrique et de l'art de persuader*. Ръкописът е съставен 157-1658 г. В [превод на английски](#).

МЕТОДЪТ

Етапите на метода:

1. Откриване на истината (търсене) – Анализ;
2. Доказателство на истината (притежание);
3. Разграничаване от неистината (изследване);

„On peut avoir trois principaux objets dans l'étude de la vérité: l'un, de la découvrir quand on la cherche; l'autre, de la démontrer quand on la possède; le dernier, de la discerner d'avec le faux quand on l'examine.“

Важни теми и проблеми:

1. Отношението между дефиниция (определение), съкратен изказ и даване на име.
2. Невъзможността за пълния ред; вместо това се предлага геометричния, аксиоматичен подход (mais il ne suppose que des choses claires et constantes par la lumière naturelle).
 - a. Пространство, време, движение, число, равенство [espace, temps, mouvement, nombre, égalité] – всички тези понятия са недефинирани геометрично.
3. Има недефинируеми думи (des mots incapables d'être définis), но за които имаме ясно знание (intelligence). Ние не разбираме с това тяхната същност, но мислим за един и същ обект.
4. Разликата между дефиниция (препращане) и предложение (пропозиция, доказване).
 - a. Дефиниция на името (définitions de nom);
 - b. Дефиниция на нещото (définitions de chose);
5. Двете безкрайности - на голямото (l'une de grandeur) и малкото (l'autre de petitesse) по отношение на движението, числото, пространството и времето [Каква е връзката със закона за непрекъснатостта на Лайбниц?]. Не можем да достигнем чрез увеличение до най-голямото или чрез намаляване до покой; до нула или нищо (zéro ou néant); до неделимо; или до чистото нищо на траенето (un pur néant de durée). *Така движението, числото, пространството и времето стоят между нулата и безкрайността (като са на безкрайно разстояние от тях): „C'est-à-dire, en un mot, que quelque mouvement, quelque nombre, quelque espace, quelque temps que ce soit, il y en a toujours un plus grand et un*

⁸ Упражнението е проведено върху Паскал 2008, 30-53.

moindre : de sorte qu'ils se soutiennent tous entre le néant et l'infini, étant toujours infiniment éloignés de ces extrêmes.“

- a. Има нещо шокиращо в тези безкрайности (que ces infinités choquent). Трудно се схваща непрекъснатостта на безкрайното деление.
 - b. Двойната безкрайност и отрицанието.
6. За разликата между *да не бъдеш нещо* и *да бъдеш неговото нищо*: il y a bien de la différence entre n'être pas une chose et en être un néant (в английски превод: „there is a great difference between not being a thing, and being a negation of it“) – къщата не е град, но не е нищото на града.
7. „Защото нулата не е от същия род като числата [...] тя е истинското неделимо число, както неделимото е истинската нулева протяжност“ (...de sorte que c'est un véritable indivisible de nombre, comme l'indivisible est un véritable zéro d'étendue). Има граница между *неделимите на нещата* (нула, неделимо, покой, миг) и *величината (делимостта) на нещата* (число, протяжност, движение, време). Има граница между неделимото и делимото. Доближаване, без достигане (de sorte qu'il en approchera toujours sans y arriver jamais).

ИЗЧИСЛИТЕЛНАТА МАШИНА НА БЛЕЗ ПАСКАЛ

[Общо представяне](#) на аритметичната машина.

[Оригиналното съобщение](#) за машината на Паскал.

[Снимки и обяснения](#) за Паскалина.

[Как се свързва идеята за изчислимост с идеята за безкрайност? Какви са границите на изчислимостта?]

НАЧАЛОТО НА ТЕОРИЯ НА ВЕРОЯТНОСТИТЕ И ТРИЪГЪЛНИКЪТ НА ПАСКАЛ

Трактат за аритметичния триъгълник (1654, публ. 1665) – [описание](#).

Триъгълникът на Паскал – [обяснения и илюстрации](#).

1	(0/0)
1 1	(1/0; 1/1)
1 2 1	(2/0; 2/1; 2/2)
1 3 3 1	(3/0; 3/1; 3/2; 3/3)
1 4 6 4 1	(4/0; 4/1; 4/2; 4/3; 4/4)
1 5 10 10 5 1	(5/0; 5/1; 5/2; 5/3; 5/4; 5/5)

РАЗЛИЧНИТЕ ПРИЛОЖЕНИЯ НА ТРИЪГЪЛНИКА НА ПАСКАЛ

А. Теория на вероятностите и **разделянето на залагането**; А – 2 партии не достигат; Б – 3 партии не достигат. Пет числа има в четвърти (всъщност пети ред) 1, 4, 6, 4, 1. А = 11; Б = 5. Залогът се разпределя 11 към 5.

Б. Съкратените **формули с две неизвестни** $(x+y)^2$; $(x+y)^3$; $(x+y)^4$; коефициентът отговаря на съответния ред (2, 3, 4).

В. Приложение в **комбинаториката**; По колко начина можем да изберем от 5 елемента три? Вж. пети ред, трети елемент.

Г. Редицата на **Фибоначи**: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21...

1. „Проблемът с точките“ или „проблемът за разделянето“ (Problem of Points, The ‘division problem’ - Le problème des partis) гласи следното: *Как трябва да бъде разделен залогът между участниците при преждевременно прекратяване на игра, в която основна роля играе случайността?*
2. Откритието: не е важна дължината на играта, а *всички възможности, които остават*.
3. Вероятностите в метафизиката: **„Облогът на Паскал“** е най-добрият залог: „233. [...] „Бог съществува или не съществува.“ Кое от двете сме склонни да изберем? Разумът ни не може да реши този въпрос. Безкраен хаос ни дели. Чак на края на това безпределно разстояние ще се играе на „ези-тура“. На какво ще заложите? Ако слушате разума си, нито на едното, нито на другото. Разумът в случая е безсилен да се произнесе [...] само че участието ви е задължително, вие сте въввлечен в играта. Кое ще изберете? [...] Нека преценим печалбата или загубата, приемайки, че „ези“ означава, че има Бог. Да разгледаме двата случая: ако спечелите, печелите всичко, ако загубите, не губите нищо. Обзаложете се прочее без никакво колебание, че има Бог. [...] И така, когато сме принудени да участваме в играта, по-добре да се откажем от разума в името на живота, отколкото да поставим на карта вечното блаженство, еднакво възможно, както и потъването в небитието. [...] Затова позицията ни е изключително силна, щом в игра при равни възможности за печалба и загуба рискуваме крайното, за да печелим безкрайното“. Нещо добавено към безкрайност е нищо.

	Бог съществува	Бог не съществува
Облог за съществуване	$+\infty$	крайно (1)
Облог за несъществуване	крайно (2)	крайно (3)

Забележка: „теорията за взимане на решения“ отделя рисковите решения и несигурните решения (т.е. решения в условие на несигурност).

ТЕМАТА ЗА ВАКУУМА

Вж. *Нови експерименти с вакуума* [Expériences nouvelles touchant le vide], 1647

1. Експериментите на Паскал и връзката с Торичели (1644);
2. Влиянието на хипотезата за вакуума.

Отношенията с Декарт. Паскал директно казва: „78. Декарт - безполезен и несигурен“ *Мисли*, §78 (78). От своя страна Декарт (в писмо до Хюйгенс от 8 декември 1647) казва за Паскал, че има твърде много вакуум в главата си [le vide un peu trop en sa tête].

БЕЗКРАЙНОТО, НИЩОТО И БЕЗКРАЙНОСТТА МЕЖДУ ТЯХ

1. **Метафизика.** *Протяжна безкрайност (умножение и деление):* Крайното изчезва в присъствието на безкрайното и става чисто нищо. „206. Вечното безмълвие на безкрайните простори ме ужасява“ (15).
 - a. *Крайното:* Човекът е онто-гносеологична средина между нищото и безкрайното.
 - b. *Непротяжна безкрайност:* Съществуването на Бога като (непротяжна) безкрайност и функцията на облога.
2. **Физика.** Вакуум и делимост на материята; Вакуумът не е нищо, а е между материята и нищото = празно пространство.
3. **Математика.** Нула, безкрайността и безкрайното приближение;

АНТИНОМИЧНОСТТА У ПАСКАЛ

Изключително важна е антиномичността у Паскал (230): Неразбираемостта, че трябва да: ...*(не)съществува* Бога; ...*(не)съществува* Душата; ...*светът да е (не)сътворен*; ...*(не) бъде първородният грях*.

Х. СЕМИНАР: БЕНЕДИКТ СПИНОЗА (1632-1677)⁹

НАЧАЛЕН ВЪВЕЖДАЩ КОНТЕКСТ

1. Причини за „атеизма“ на Спиноза. Влияния от миналото; влияния върху бъдещето.
 - a. Миналото: Юдейската традиция (монотеизма и пространството) и отлъчването от еврейската общност (приемане на името Бенедикт, еквивалент на Барух);
 - b. Бъдещето: Забравата след смъртта и завръщането му чак в немската класическа философия. Проблематичното място на Спиноза в историята на философията;
2. Причина за „картезианството“ на Спиноза.
 - a. Връзката с философията на Рене Декарт и проблемът с дуализма: прилики и разлики между двамата философи.
 - b. Как се променя картезианството след Спиноза?
3. Причината за „геометричното“ и етическото в произведението *Етика, доказана по геометричен начин*.
 - a. Ролята на геометрията, доказателството и етиката.
 - b. Математизацията и атаката срещу телеологията от страна на Спиноза.

РЕЧНИК

Аксиома - прието положение; самоочевиден принцип, който не се доказва;

Теорема - доказано твърдение; разглеждане, изследване;

Лема - допускане; помощно твърдение, което се използва при доказателства на други твърдения.

ЕТИКА, ДОКАЗАНА ПО ГЕОМЕТРИЧЕН НАЧИН (1677)

Оригинално заглавие: *Ethica, ordine geometrico demonstrata*. Произведението е публикувано посмъртно.

I. ПЪРВА ЧАСТ НА ЕТИКА - ЗА БОГА

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ

причина на себе си – „това, чиято същност включва в себе си съществуването“;

⁹ Упражнението е проведено върху цялата I част на *Етика* с акцент върху изложението от началото до Теорема 18. Особено внимание върху Теорема 15 и нейното *Приложение*.

крайно – „което може да бъде ограничено от друго със същата природа“. Още тук (и именно тук) се противопоставя тялото на мисълта;

субстанция – „това, което съществува в себе си и се схваща чрез себе си“;

атрибут – „това, което разумът възприема от субстанцията като съставлящо нейната същност“;

модус – „състоянията на субстанцията“;

Общо значение на *тридялбата* [субстанция – атрибут – модус] и на *двудялбата* [творческа природа – сътворена природа].

Обсъждане върху двата познаваеми умозрими и неделими атрибута:

- **Мислене:**
 - разсъдък;
 - воля;
- **Протяжност:**
 - движение;
 - покой;

[Защо книгата се нарича „Етика, доказана по геометричен начин“?]

БОГ. СЪЩНОСТ И СЪЩЕСТВУВАНЕ

Най-известното доказателство за съществуването на Бог при Спиноза е онтологическото доказателство, което е изложено последователно в теореми 5, 11 и 14:

T05 - Не може да съществуват две субстанции с един и същ атрибут;

T11 - Бог съществува по необходимост;

T14 - Единствената съществуваща и мислена субстанция е Бог;

[Всъщност в T11 има представени три доказателства. Каква е връзката с Рене Декарт? Защо доказателствата са три? Реплики на Малбранш и Лайбниц.]

Бог = Природа = Субстанция

Поради това Бог не влиза в други отношения с модусите освен през „сътворение“: той не ги обича, мрази, търси, нито ги има за цел, вж. Спиноза 1981, 312-313. [Има ли изключения от тази позиция при Спиноза?]

РАЦИОНАЛНОТО ПОЗНАНИЕ СРЕЩУ РЕЛИГИОЗНОТО ОТКРОВЕНИЕ

Спиноза предлага *рационално познание* на Бога за разлика от *религиозното откровение* за Бога. Това означава, че се поставят под съмнение институционалните и ритуални практики в религията. Разумното познание е възможно именно заради универсалното съществуване на необходимостта.

Модусната философия е обречена да мисли единствено и само частичното, по такъв начин субстанциалната философия е всъщност *единствената възможна философия въобще*.

РЕШЕНИЕТО НА ПРОБЛЕМА ЗА ДУАЛИЗМА

Телесната и духовната субстанция са една и съща субстанция. Телесността и духовността са еднакво присъщи на Бог. Нито духовното, нито телесното е субстанциално делимо, защото принципно субстанциалното не се дели.

Това означава, че изчезва основният критерий, чрез който се различаваха двете „субстанции“ в картезианството и така се сменя (частично) дуализма на Декарт.

ДВАТА КОНЦЕПТУАЛНИ РЕДА

Вместо субстанциален дуализъм, Спиноза предлага концептуален дуализъм. Можем с известно приближение да изведем следното противопоставяне:

Поглед към истината откъм субстанцията	Поглед към истината откъм модусите
Пълнота	Недостиг
Вечност	Време
Действие	Цел
Необходимост	Случайност
Природа	Воля
Рационалност	Полза

Забележка: Възможността ни да можем да разберем истинното се основава на причастността ни към субстанцията и нейния безкраен атрибут – мисленето. Същият резултат може да бъде постигнат в безкрайността и на другия атрибут – протяжността. В този смисъл книгата на Спиноза е интелектуално терапевтична - отказ от „състоянието на своя мозък“ (Спиноза 1981, 102). Това де факто е изоставянето на модусната гледна точка, която поражда единствено спорове и исторично отношения към истината; вместо тази илюзорна свобода, Спиноза предлага необходимата истина.

1 – 2 – ∞: ОБЩА ФИЛОСОФСКА СТРУКТУРА

Декарт (1 – 2 – ∞): Един Бог – Дуализъм на Дух и Тяло – Безкрайно много неща;

Спиноза (1 – 2 – ∞): Една субстанция – Два познаваеми атрибута – Безкрайно много модуси;

А. *Познанието* като отношение (през *атрибутите*) е преход от количественото безкрайно (*модусите*) към едното (*субстанцията*).

Б. *Сътворяването* пък е преход от субстанцията (едното) към нейните състояния (количественото безкрайно).

В. Поради това системата на Спиноза би била *вътрешно съгласувана* само ако може да изрази безпроблемно отношението между 1 и ∞.

Декарт

1. *Бог*: субстанцията е една – Вертикално (XVII век);
2. *Мислене и протяжност*: субстанциите са две – Хоризонтално (Аристотел – вторичните субстанции като вид);
3. *Всички различни неща*: субстанциите са безкрайно много – Безкрайно (Аристотел – първичните субстанции като индивиди)

Спиноза

1. За монизма;
2. Срещу дуализма на Декарт (I-T5 + Човека);
3. Срещу плурализма на Декарт (I-T5);

ОНТОЛОГИЯТА И АНТИ-СУБЕКТНИЯТ ПОДХОД

Това означава, че всяка философска система (а тя би трябвало да е само една, следвайки Спиноза) трябва да е единствено и само *онтологическа* и това е ясна алтернатива на картезианската философия. В този смисъл Спиноза е изключителен представител на анти-субектния подход в Новото време (срв. с критиките на Кант, Шелинг и Хегел към него).

ПРАЗНОТО ПРОСТАНСТВО

Подобна система не търпи вакуум, празно място (Спиноза 1981, 76), *lacinae* или липсващи причинно-следствени връзки. Дори свободата е дефинирана през необходимостта (Спиноза 1981, 61-62). Причинно-следствената връзка е израз именно на *онтологичната плътност*.

МАТЕМАТИКА СРЕЩУ ТЕЛЕОЛОГИЯ

Математиката, за разликата от телеологията, се занимава не с целите, а само със „същността и свойствата на фигурите“. Тя именно успява да покаже „друга норма за истината“ (Спиноза 1981, 98). Ако се интересуваме от истината и необходимостта, то именно геометричният метод е този, който може да ги гарантира и легитимира (вж. Определение 1, както и Спиноза 1981, 98).

Напротив, заниманието с цели води до противоречия – Бог, който има желаниа и цели; Божествен план; произвол вместо необходимост и т.н.

- Всичко, което съществува, съществува в Бога;
- Аргументи „за“ и „против“ делимостта на телесната субстанция;
- Разликата между въображение и разум при Спиноза като критика срещу Декарт;
- Защо говорим за целни причини? - обяснението на Спиноза и ролята на „ползата“;

ДВОЙСТВЕНИ ПОНЯТИЯ ПРИ СПИНОЗА

Безкрайност. Разглеждане на проблема за количествената и качествената безкрайност:

- „колелото на Аристотел“;
- „триъгълникът на Секст Емпирик“;
- Прилики и разлики между двата модела - механически и математически проблеми.

Спиноза предлага едно качествено разбиране за крайното и безкрайното, а не чисто математическо или количествено (вж. Определение 2). Единствено чрез подобно разбиране може да се интерпретира непротиворечиво и срещата между безкрайния Бог и крайните, ограничени модуси, които образуват безкрайна редица. Естествено в този случай причината (Бог) се мисли като *основание*.

[T28 - Отношението между крайните неща и Бога - Как така крайните неща имат своето основание в Бога и как имат своите непосредствени причини в други крайни неща?]

Причина. Разглеждане на причината като „каузалност“ и като „основание“.

- Как безкрайният Бог е основание на крайните модуси?
- Какво е *causa sui*?
- За причинния ред на модусите;

Забележка: Основанието за подобно разделение (двойственост) е в съществуването на два концептуални реда и има пряка връзка с действията и мощта на Бога.

За разликата между „причина“ и „основание“ вж. (I-T11) и причинно-следствената връзка (I-T11, I-T14) - отношенията между тях и приоритетът на основанието. В основанието винаги има необходимост. Докато при причинно-следствените връзки има необходимост, която ние възприемаме понякога като случайност.

XI. СЕМИНАР: СПИНОЗА¹⁰

II. ВТОРА ЧАСТ НА ЕТИКА - ЗА ПРИРОДАТА И ПРОИЗХОДА НА ДУШАТА

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ

идея – сравнение между IА6 и IЮ4. Отношението между обект и идея - може ли да има идея без обект?

траене – „неопределено продължение на съществуването“;

Кореспондентна или кохерентна е теорията за истината при Спиноза? Т32, част II - подкрепя Аксиома 6 – „Всички идеи, доколкото се отнасят до Бога, са истински. *Доказателство*. Всички идеи именно, които са в Бога, се съгласуват напълно със своите обекти (според извода към теор. 7 на тази част) и затова (според акс. 6, част I) всички са истински;“ Т30, част I - подкрепя Аксиома 6 – „*Доказателство*. Една истинска идея трябва да се съгласува със своя обект (според акс. 6), т.е. (както е ясно от само себе си) това, което се съдържа обективно в разума, трябва по необходимост да съществува в природата.“

КЛЮЧОВИ ТЕОРЕМИ

T1 – „Мисленето е атрибут на Бога, или Бог е мислещо нещо“. Сравни с T17-Заб., I част.

T2 – „Пространството е атрибут на Бога, или Бог е пространствено нещо“. Сравни с T15, I част - за материалността на Бога. Основания за пространствеността и материалността на Бога; обвиненията в атеизъм;

T7 – „Редът и свързката на идеите са същите, както и редът и свързката на нещата“; Коментар върху "мислещата субстанция и пространствената субстанция са една и съща субстанция, която се схваща ту под този, ту под онзи атрибут. Също тъй и един модус на пространствеността и идеята за този модус са едно и също нещо, изразено обаче по два начина." - паралелизъм на атрибутите, заради идентичността на субстанцията;

ТЕМАТА ЗА НЕЯСНИТЕ ИДЕИ И БЕЗКРАЙНОСТТА

T24 – „Човешката душа не включва в себе си адекватното познание на частите, които влизат в състава на човешкото тяло.“

T28 – „Идеите и възбудите на човешкото тяло, доколкото се отнасят само до човешката душа, не са ясни и отчетливи, а са неясни.“

¹⁰ Упражнението е проведено върху цялата II част от *Етика* и по-специално от началото на частта до Теорема 32.

T29 – „Извод. Оттук следва, че човешката душа всякога, когато възприема неща според общия порядък на природата, няма адекватно познание нито за самата себе си, нито за своето тяло, нито за външните тела, а има само неясно и осакатено познание за тях“ (Спиноза 1981, 134) – сравнение с T9 и T31.

[Обсъждане на ролята на качествената и количествената безкрайност – разлики. И как в тази връзка крайните модуси могат да бъдат по-близо до безкрайната субстанция? Припомняне на двойката „причина-основание“ и как може безкрайната субстанция да причинява крайните модуси?]

КЪДЕ Е „ПРЕКЪСВАНЕТО“ МЕЖДУ КРАЙНОТО И БЕЗКРАЙНОТО?

На пръв поглед то е между крайните модуси (М) и безкрайните атрибути (А) на безкрайната субстанция (С). **Модел: безкрайни [СА] – крайни [М]**

Ала всъщност то е между безкрайните и крайните модуси. **Модел: безкрайни [САМ] – крайни [М];**

БЕЗКРАЙНИТЕ МОДУСИ

Модусите се разделят на крайни и безкрайни. Безкрайните модуси на мисленето и безкрайните модуси на протяжността имат своята причинност в субстанцията (посредством двата безкрайни атрибута). Безкрайните модуси могат да се разглеждат по аналогия като същност на съществуващите крайни модуси. Вж. *Етика* I-T21-22-23; II-L7-Заб.; V-T40-Заб. (Спиноза 1981, 83-85, 122, 328; 2016, 35-36, 83-84, 338), както и писмо 64.

Безкраен атрибут протяжност	Безкраен атрибут мислене
Безкрайните непосредствени модуси на <i>протяжността</i>	Безкрайните непосредствени модуси на <i>мисленето</i>
Движението и покоя [<i>motus et quies</i>]. Вж. Писмо 64 до Шулер.	Идеята за Бога [<i>idea Dei</i>] – тя включва неговата същност (<i>Natura naturans</i>) и това, което следва от нея (<i>Natura naturata</i>). Вж. II-T3 (Спиноза 2016, 65).
Това вероятно са законите на движението и покоя, които са разгледани тъкмо в Част II от <i>Етика</i> .	Това изглежда е именно <i>абсолютно безкрайният интелект</i> [<i>intellectus absolute infinitus</i>]. Вж. Писмо 64 до Шулер. Или пък V-T40-Заб.: “вечен модус на мисленето, който се детерминира от друг вечен модус на мисленето, този пък от друг и така до безкрайност; така че всички тези модуси заедно съставят вечния и безкраен интелект на Бога.” – Спиноза 2016, 338
Движението и покоят. Законите на природата, които са закони на движението и покоя.	Идеята за Бога. Вечният и безкраен интелект на Бога.
Безкрайните опосредени модуси на <i>протяжността</i> .	Безкрайните опосредени модуси на <i>мисленето</i> .
Вселената като образ [<i>facies totius Universi</i>] – Вж. Писмо 64 до Шулер.	Безкрайната любов, желание и радост. Вж. <i>Кратък трактат...</i> – Спиноза 1957, 168;

	Spinoza 2002, 104; Melamed 2013, 134.
„И ако продължим така до безкрайност, ние лесно ще схванем, че цялата природа е един индивид, чиито части, т.е. всички тела, се изменят по безкрайно много начини без никаква промяна на индивида като цяло.“ – II-Л7-Заб.; Спиноза 2016, 84.	„Интелектуалната любов на ума към Бога е част от безкрайната любов, с която Бог обича себе си.“ – V-T36; Спиноза 2016, 333.
Цялата природа като един индивид.	Любовта, желанието, радостта

+ ФАКУЛТАТИВНО (ПО ДЖОНАТАН БЕНЕТ)

1. Интересна е критиката на Ален Бадиу от *Битие и събитие* (Alain Badiou - *L'Être et l'Événement*, 1988) и проблемът за крайното и безкрайното.
2. Проблемът с телеологията в контекста на механицизма от XVII век е изключително важен; за повече информация виж „[Организъм vs. механизъм при Кант и Хегел](#)“.

Спиноза е представител на (по Джонатан Бенет):

- (1) Обяснителен рационализъм. Въпросът „Защо?“ и обяснителният рационализъм; Причинността в природата и логиката;
- (2) Концептуален дуализъм – прилики и разлики с Рене Декарт;
- (3) Механика на сблъсъка; отблъскващи, но не привличащи сили; има тласъци, но не и притегляния;

Пиер Бейл в *Dictionnaire historique et critique* (1697): монизмът на Спиноза е **най-чудовищната и абсурдна хипотеза**, която може да се измисли и освен това противоречаща на очевидното.

XII. СЕМИНАР: СПИНОЗА¹¹

IV. ЧЕТВЪРТА ЧАСТ – ЗА ЧОВЕШКОТО РОБСТВО ИЛИ ЗА СИЛАТА НА АФЕКТИТЕ

Глава 1 (Спиноза 1981, 291): Стременията и желанията следват:

- От необходимостта на нашата природа; чрез самата нея. **Действия.**
- Ние като част от природата; чрез други индивиди. **Страсти.**

Глава 4: Усъвършенстване на разсъдъка или разума – най-висшето щастие на човека или блаженството.

Глава 5: Няма разумен живот без разумно познание (Спиноза 1981, 292).

Глава 6: На човека може да се случи нещо лошо само от външни причини.

Глава 25: „движени само от афекта на радостта по предписанието на разума.“ – Спиноза 1981, 296.

Глава 27: Колкото по-способно е тялото да получава възбуди, толкова по-способна е душата да мисли.

Глава 32: „Защото, доколкото познаваме, ние можем да се стремим само към това, което е необходимо, и въобще да се задоволим само с това, което е действително; затова, доколкото познаваме това правилно, дотолкова се съгласува стремението на по-добрата част от нас с порядъка на цялата природа.“ (Спиноза 1981, 298)

V. ПЕТА ЧАСТ – ЗА МОЩТА НА РАЗУМА ИЛИ ЗА ЧОВЕШКАТА СВОБОДА

Пътят, който води към свободата.

Усъвършенстването на разума е работа на логиката (Спиноза 1981, 299).

„И тъй един афект е толкова повече в нашата власт и толкова по-малко умът претърпява въздействие от него, колкото повече го познаваме“ (Спиноза 1981, 304)

Бог никого не обича и мрази (Спиноза 1981, 313)

Човешката душа (съзнание, дух) не е нищо друго освен идея за човешкото тяло.

1. Формално съществуване – действително, реално съществуване.
2. Обективно съществуване – съществуване в съзнанието като нещо, за което мисля, обект на мислене, *съдържанието* на идеята.

¹¹ Упражнението е проведено върху избрани откъси от четвърта и пета част на *Етика*.

ТЕМИ ЗА ДОПЪЛНИТЕЛНИ ДИСКУСИИ

Сложният индивид – (Спиноза 1981, 122);

Безкрайността на знанието в себе си – (Спиноза 1981, 129-130);

Разделението между идеи, образи и думи – (Спиноза 1981, 152);

Бог и неадекватното възприемане - връзката с проблема за морала – (Спиноза 1981, 115-116);

Връзката с математиката: **Линията не е съставена от точки (принадлежност), а точките са в нея (включване)**. Аналогия между системата на Спиноза и геометрията на Евклид (Евклидово пространство; мислено и протяжно; линии; точки...);

ОБОБЩЕНИЕ И ФИНАЛНИ ВЪПРОСИ КЪМ ФИЛОСОФИЯТА НА СПИНОЗА

1. Защо производението се нарича „Етика“?
2. Има ли свобода и случайност при Спиноза?
3. Как е възможна етиката извън модусната гледна точка?
4. Как се очистява от афектите?
5. Напускането на субективността и изграждането на обществото - възможна ли е подобна етическа система?

XIII. СЕМИНАР: ГОТФРИД ЛАЙБНИЦ (1646 - 1716)¹²

НОВИ ОПИТИ ВЪРХУ ЧОВЕШКИЯ РАЗУМ (1704)

Оригинално заглавие: *Nouveaux essais sur l'entendement humain*. Произведението е завършено 1704 г., но заради смъртта на Джон Лок (срещу когото е насочено) остава непубликувано до 1765 г.

ПРЕДГОВОР

СЕТИВНОСТ

Защо за хората е лесно да улавят животни?

„Животните са чисто емпирични същества и се ръководят единствено от единични примери“ или „животните са чисти емпирици и се ръководят само от примери“ (*les bestes sont purement empiriques et ne font que se regler sur les exemples*). Те не успяват да образуват необходими твърдения (Панова и др. 1985, 289).

Емпириците действат като че ли нещата са свързани в действителността, защото техните образи са свързани в паметта. [В какво се състои критиката на Лайбниц срещу емпиризма?]

РАЗУМ

Какво може да се постигне с разума, което е недостъпно за сетивата:

- сигурни връзки;
- необходими изводи;
- изключения;
- предвиждане на събития;

[Каква е връзката между *основанието* на нещата и *изключенията* от очакваните закономерности? (Панова и др. 1985, 290)]

ВРОДЕНОСТ

¹² Упражнението е проведено върху Панова и др. 1985, 288-306.

1. Склонности, предразположения, навици, естествени възможности (*inclinations, des dispositions, des habitudes ou des virtualités naturelles*);
2. Тъй като ние сме вродени, така да се каже, на самите себе си (*puisque nous sommes innés, pour ainsi dire, à nous mêmes*);
3. Сравни с каменните жилки и „вродения“ в камъка Херкулес срещу *tabula rasa* на Джон Лок (Панова и др. 1985, 290). Няма съвършено еднородна и еднообразна плоскост (Панова и др. 1985, 291).

[Какво е мястото на разнообразието в светогледа на Лайбниц? Как се различава тази позиция от емпирическата?]

НЕЗАБЕЛЕЖИМИТЕ ВЪЗПРИЯТИЯ

Винаги ли мисли духът? *Телата спрямо движението, са както душите спрямо мисленето* (Лок). Интересно позоваване на Робърт Бойл от страна на Лайбниц срещу Лок (Панова и др. 1985, 291).

Неуловимите впечатления в душата са:

- слаби;
- многобройни;
- еднообразни;

Незабележимите възприятия (Панова и др. 1985, 291-293) срещу безразличното равновесие при *tabula rasa* [Каква е ролята на математическата идея за безкрайно малките величини и идеята за незабележимите възприятия?]. Да се разгледа примера със съня (Панова и др. 1985, 292). Оттук има две основни следствия (принципи):

ПРИНЦИПИ НА ЛАЙБНИЦ

Принцип на непрекъснатостта (*la loi de la continuité*)

Природата никога не прави скокове, затова има усещания и тела, които са ненаблюдаеми и нищо не се случва внезапно, а има плавни преходи. Срв. с идеята за континуум и оборването на апориите на Зенон (А:VI, VI, 56). Този принцип има няколко важни приложения - в областта на математиката (безкрайно малките), в областта на физиката (липсата на вакуум) и в областта на метафизиката (монадите). За допълнителна информация, вж. [Лайбниц и проблемът за континуума](#).

Принцип за тъждеството на неразличимите (*principium identitatis indiscernibilium*, принцип тождества неразличимых, principle of identity of indiscernibles)

Две неща трябва винаги да се различават (но не само нумерически, т.е. поради факта, че са две). Днес това се счита за логически принцип, докато Лайбниц е смятал, че това е *онтологически принцип*. Логическият принцип гласи, че ако няма метод да се различат две състояние та са едно (и също) състояние - верификационен принцип (RSCR 2003: 403). Много интересен анализ и разделение на този принцип има в *The Leibniz-Clarke* (1956: xxiii). Това се нарича още *закон на Лайбниц*.

КОСВЕНИ СЛЕДСТВИЯ ОТ ПРИНЦИПИТЕ: ДВИЖЕНИЕТО И МАТЕРИЯТА

1. Първоначално съществува течна материя;
2. Материята се поддава на всякакви деления и действително и актуално е разделена до безкрайност;
3. Материята не мисли, освен ако не се присъедини към нея мислеща субстанция (Панова и др. 1985, 295);

КНИГА ПЪРВА

Представяне на концепцията на Джон Лок. Експлицитната връзка с [Пиер Бейл](#) и статията Рорариус ([Rorarius](#)) от „Dictionnaire historique et critique“ (1697, 1702) (в интернет е достъпно пълното френско и съкратеното английско издание на речника, вж. библиографията в [края на тази статия](#)).

Всички мисли и идеи на душата идват отвътре (Панова и др. 1985, 297).

Необходимите истини (разум) – **Фактически истини** (сетива). Това фундаментално разделение може да служи за отправна точка на цялата система (срв. с незабележимите възприятия).

Разглеждане на двата спекулативни принципа (срв. с Лок) – „това, което е, е“ и „невъзможно е в едно и също време едно и също нещо да бъде и да не бъде“ – Лайбниц твърди, че дори и да не са познати, те пак биха били вродени.

Ние притежаваме безкрайно множество от знания, „които *не винаги осъзнаваме*“ (*добавен курсив*) (Панова и др. 1985, 299).

„Цялата аритметика и цялата геометрия са вродени“ (Панова и др. 1985, 299), но има степен на трудност при осъзнаването.

КНИГА ВТОРА

Няма нищо в разума, което да не е било по-рано в сетивата, *с изключение на самия разум* (Панова и др. 1985, 304) – това е парафразата на твърдението при Джон Лок.

За Лайбниц „тяло в покой“ и „душа без мисъл“ са противоречиви твърдения, непотвърдени с примери. Няма способност без стремеж или действие (Панова и др. 1985, 305) („Il y a toujours de la tendance et de l'action“).

- Животните притежават души;
- Душите са свързани винаги с тела (с изключения на Бог);

+ ФАКУЛТАТИВНО

За разликата между **вродени идеи** (склонности, предразположения) и **вродени мисли** (действия) (Панова и др. 1985, 302).

Аргументът на Лайбниц за рефлектирането на рефлексията до безкрайност (Панова и др. 1985, 306).

Васил Видински – Философия на Новото време: Рационализъм

Мотивът за прозорците на душата и нейната телесност – атаката на Лайбниц (Панова и др. 1985, 304).

Вродените истини са: инстинкти и естествена светлина (Панова и др. 1985, 304);

XIV. СЕМИНАР: ЛАЙБНИЦ¹³

ОНТОЛОГИЧНИЯТ РАЦИОНАЛИЗЪМ

Онтологичният рационализъм може да бъде опростен и систематизиран в три направления, които отговарят в голяма степен на твърденията на Декарт, Спиноза и Лайбниц.

Философ	1	2	∞	Тип рационализъм
<i>Декарт</i>	Субстанция	* Субстанция	Субстанция	<i>Дуализъм</i>
<i>Спиноза</i>	* Субстанция	Атрибути	Модуси	<i>Монизъм</i>
<i>Лайбниц</i>	Субстанция	Пред. хармония	* Субстанция	<i>Плурализъм</i>

Със звезда (*) и **получер шрифт** е отбелязана отличителната характеристика при съответния автор, която определя типа на неговия рационализъм.

ОБЩА ИНТЕРПРЕТАТИВНА СТРУКТУРА ПРИ ЛАЙБНИЦ

Подобна тълкувателна позиция не е общоприета във вторичната литература, но със сигурност подпомага началното систематизиране на неговите понятия и позиции:

Реално	Феноменално	Идеално
Метафизика	Физика	Математика
монади	тела	пространство/време
перцепция, стремеж	движения и физически сили	геометрични обекти

Вж. по-подробно в *Динамика за способността и законите на телесната природа* (1689-1690), *Образец на динамиката* (1695), *Нова система на природата* (1695) и прословутата кореспонденция със Самюъл Кларк (1715-1716). Цялостно или откъси са преведени във Видински 2014.

МОНАДОЛОГИЯ (1714)

Оригинално заглавие: *Les Principes de la Philosophie – La Monadologie*. Ръкописът е приключен през 1714 г., а оригиналът е публикуван чак през 1840 г.

¹³ Упражнението е проведено върху §1-45 от *Монадология*.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ, ПРИНЦИПИ И ПРЕДПОСТАВКИ

Основни понятия: монада, перцепция, стремеж (желание)...

Основни принципи: принцип за тъждеството на неразличимите; принцип на непрекъснатостта; принцип на достатъчното основание...

Основни предпоставки: многообразие, живо, фундаментални закони...

ПРОСТО И СЪСТАВНО

Имаме **просто** = Монади (без части). Те се съдържат в съставното. По такъв начин в света има *единство*.

Имаме **съставно** = Агрегат (натрупване на прости субстанции). Той изгражда сложното (и множественото). По такъв начин в света имаме безкрайно *разнообразие*. Причината за разнообразието са принципът на непрекъснатостта и принципът за тъждеството на неразличимите.

[Как е възможно да има единство на многообразието и да съществува този свят? Или с други думи - какво е отношението при Лайбниц между простото и съставното, между едното и многото, между единството и разнообразието?]

МОНАДИТЕ

- нямат части (§1);
- прости субстанции (§2);
- нямат протяжност, фигура и деление (§3);
- не могат да загинат или възникнат (вместо това: сътворяване и унищожаване) (§5-6);
- нищо не може да излезе или влезе в монадата, тя няма прозорци... (§7);
- не може да търпи пряко влияние от друга монада (тъй като са субстанции, вж. §2);
- трябва да имат качества (§8), за да се различават;
- всяка отделна монада е различна от останалите (§9) и се изменя постоянно (§10), според вътрешен принцип (§11);
- тя е постоянно живо огледало на света (§56);

ОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ ЕДНО И МНОГО ПРИ МОНАДИТЕ

Перцепция - множество в единството (§14).

Желание (стремеж) - дейност на вътрешния принцип, който предизвиква прехода от една перцепция в друга (§15). Сегашното състояние е следствие от миналото (§22).

Допълнение: Всяко нещо действа от съвършенство и страда от несъвършенство. При монадата двете са: ясно перцепиране или объркани перцепции (§49). В такъв смисъл монадите се различават по яснота на перцепциите си (§60), т.е. *по единството на множеството*.

ВИДОВЕ МОНАДИ

Разликата между монадите е в яснотата на тяхната перцепция:

1. *Ентелехии* (камъни);
2. *Души* (растения, животни);
3. *Духове* (хора);
4. *Първомонада* (Бог).

ИСТИНА И ПОЗНАНИЕ

Лайбниц твърди, че има два типа истини (§33):

на разума - тук действа принципът на непротиворечието;

на факта - тук действа принципът на достатъчното основание;

Именно това разделение ще бъде разглеждано като идентично на двойката априорни – апостериорни истини. Преди Кант априорните истини се смятат за аналитични положения, а апостериорните – за синтетични положения;

БОГ И ДВЕТЕ ОСНОВНИ ДОКАЗАТЕЛСТВА ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕ

Имаме две основни и класически доказателства за съществуване на Бог – *априорно* и *апостериорно* (изведени през гносеологическото разделение на „истини на факта” и „истини на разума”). При онтологическото същността включва съществуването – достатъчно е да бъде възможно, за да е действително (§44). **Сравни с идеята за първоединството и първомонадата (§47).**

Забележка: Доказателствата при Лайбниц са всъщност повече; в *Монадология* могат да се отделят поне три, а в творчеството на Лайбниц – до пет (Rescher 1967, 67-68; вж. и критиката на Blumenfeld 1972 към Решер).

СЪЩНОСТТА НА ПРИРОДАТА. ФРАКТАЛНОСТ

Разликата между човешките и божествените машини е в това, че божествените са машини „и в своите най-малки части чак до безкрайност“ (§64); вж. и повтарящите се елементи (§67-68). Фракталността илюстрира, че няма хаос и безредие – в случая може да има хармония и в безкрайността, тъй като не става дума за естетическото разбиране за хармония (симетрия), а за систематичното разбиране за хармония (принцип). [Възможна интерпретацията през понятията за „сила“ и „граница“]

Какво означава фрактал? Ето и няколко [примера за изображения на фрактали](#) или пък множеството на [Манделброт](#). Два вида фрактали:

- Физически (метафизически) срещу математически;
- Подобни срещу еднакви;

Понятията отляво („физика“, „подобие“) се противопоставят на понятията отдясно („математика“, „еднаквост“). [Как може да се обясни тази концептуална разлика и какво е мястото на Лайбниц? Как физическите подобия (като фрактали) изразяват светогледа на Лайбниц за безкрайното разнообразие, деление и непрекъснатост?]

XV. СЕМИНАР: ЛАЙБНИЦ¹⁴

ТЯЛО И ЕНТЕЛЕХИЯ

Всяко тяло *усеща всичко* (§61) – минало, настояще и бъдеще. Срв. с Хипократ - симпная панта (σύμπνοια πάντα). Монадата е винаги *свързана с тяло* (§62-63), с изключение на *първомонадата*. Всяко тяло има едно *господстваща ентелехия* (§63, 70).

ВЪЗМОЖНИ И ДЕЙСТВИТЕЛНИ СВЕТОВЕ

А. Безкрайното много възможни светове се изграждат на *принципа на непрекъснатостта*.
Б. Реалният свят пък е изграден на *принципа на достатъчното основание* (§53): причината за съществуването на най-доброто е Бог (§55) и нещата не биха могли да протичат по друг начин (§60). [Срв. със Спиноза *Етика*, I част, ТЗЗ. Съпостави с *Кандид* на Волтер]

А. ВЪЗМОЖНОСТТА КАТО ОНТОЛОГИЯ

Възможните неща са подчинени на принципа на непрекъснатостта и оформят заедно с реалния свят тоталната пълнота на „съществуването и съществуващото“ (и възможност, и действителност). Възможността е израз на мощта и стабилността на сътвореното, както и на неговото изчерпване.

Б. ВЪЗМОЖНОСТТА КАТО ФИЛОСОФСКИ МЕТОД

Възможността може да се разгледа и от историко-философска гледна точка, като тук връзката с трансценденалността при Кант е пряка.

В. ВЪЗМОЖНОСТТА И ВЕРОЯТНОСТТА КАТО НАУЧЕН ИНСТРУМЕНТАРИУМ

В третия вариант „възможността“ (Лайбниц) и „вероятността“ (Паскал) могат да бъдат разгледани като научни инструменти: мислени експерименти, теория на вероятностите, статистика и т.н.

ПРИНЦИПИ НА ЛАЙБНИЦ (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

Принцип на достатъчното основание (Le principe de raison suffisante)

Може да се види в *Монадология*, параграф 32. Вж. връзката на принципа с "Ex nihilo nihil fit". Това е логико-метафизически принцип (вж. Woolhouse 1994, 63). Лайбниц казва, че след поставяне на принципа, първият въпрос който трябва да зададем е: „Защо има нещо, а не нищо?“ – „pourquoi il y a plutot quelque chose que rien? [Car le rien est plus simple et plus facile que quelque chose.]“ (Leibniz

¹⁴ Упражнението е проведено върху §46-90 от *Монадология*.

1965, VI, 602) – това е 7 параграф от произведението „Principes de la Nature et de la Grace fondees en Raison“ (1714). Вж. за този проблем („Защо съществува нещо, а не нищо?“) в *De Rerum Originatione Radicali* (1697): „And so, however far back we might go into previous states, we will never find in those states a complete explanation [ratio] for why, indeed, there is any world at all, and why it is the way it is.“ [Itaque utcumque regressus fueris in status anteriores, nunquam in statibus rationem plenam repereris, cur scilicet aliquis sit potius Mundus, et cur talis (Leibniz 1965, VII, 302)].

Принцип на непротиворечието

Монадология, параграф 31.

Принцип на предустановената хармония

Монадология, параграф 78, 81; „Снемането“ на картезианския дуализъм. Този принцип е едно от най-известните и важни твърдения на Лайбниц, тъй като дава общата система на неговия ценностен светоглед.

+ ФАКУЛТАТИВНО

Представяне на цялата философска система при Лайбниц в трите основни дяла – *Реално*, *Феноменално* и *Идеално*.

Обща таблица на отношенията между: [перцепции/стремежи] – [материя/движение] – [пространство/време];

Структурата на *Едно – Част – Цяло*.

XVI. СЕМИНАР: ЛАЙБНИЦ¹⁵

РАЗСЪЖДЕНИЕ ЗА МЕТАФИЗИКАТА (1686)

Оригинално заглавие: *Discours de métaphysique*. Ръкописът е завършен през 1686 г. и част от него е изпратена на А. Арно. Пълният текст е публикуван чак през 1846 г., а оригиналният ръкопис е издаден чак 1907 г.

КЛЮЧОВИ ПАРАГРАФИ

1. Какво е съвършенство.

***6.** „Да предположим например, че нанесе случайно върху лист хартия множество точки, както правят онези, които упражняват смехотворното изкуство на геомантията: аз казвам, че е възможно да се намери геометрическа линия, чието определение е еднообразно и постоянно е оглед на някакво правило, така че тя да минава през всички точки, и то в реда, в който са били нанесени.“ – Лайбниц 2009, 499

7. Обща воля, особени воления на Бога. Особените воления са изключения от обичая на природата (максими), общите воления – не. Но освен това има „докато най-общият закон, управляващ цялостната подредба на всемира, е без изключения.“ – Лайбниц 2009, 500. Чудесата са „съобразни на универсалния закон на всеобщия порядък“ – Лайбниц 2009, 509.

8. Явно (аналитично) и виртуално (синтетично?) включване на предиката в субекта.

***9.** Принципът за тъждеството на неразличимите.

10. „Също както един физик може да изясни своите опити, служейки си с вече направени по-прости опити или с геометрически и механически доказателства, без да се нуждае от общи съображения, които са от друга област.“ – Лайбниц 2009, 503

12. Не е само големина, очертание и движение (Декарт), но има и *субстанциална форма*, която осигурява идентичност.

***13.** Разлика между несъмнено и необходимо, *за да има разлика между случайно и необходимо* и за да има свобода. „За да го преодолеем решително, аз казвам, че връзката или следствието (*connexion ou. consecution*) бива два вида: едната е абсолютно необходима, такава, че противното ѝ води до противоречие и такива изводи имат място при вечните истини като тези на геометрията; другата [връзка] е необходима само *ex hypothesi* и, така да се каже, акциденциално, но в себе си е случайна, като противното не води до [противоречие].“ – Лайбниц 2009, 505

¹⁵ Упражнението е проведено върху Лайбниц 2009.

***17. Декарт:** количеството движение – скорост (а всъщност вероятно „бързина“) по големината на обекта. **Лайбниц** предлага запазване на **кинетичната енергия** и я нарича *vis viva* (тя се измерва с mv^2). Предшества закона за запазване на енергията. Това е в противовес на Декарт и Нютон – запазване на момента или запазване на импулса (маса по скорост – mv).

18. движението ако „се разглежда само какво то включва точно и формално, т.е. промяна на мястото, не е нещо напълно реално и когато няколко тела променят взаимното си разположение, не е възможно, разглеждайки само тези промени, да се определи на кои от тях следва да се припише покой или движение“ – Лайбниц 2009, 512

22. Пътят на действениите и пътят на крайните причини. Трябва да се използват и двата.

23. Само ако Бог е възможен, то той съществува необходимо (Лайбниц 2009, 518).

26. Вродените идеи, Платон и припомнянето (Лайбниц 2009, 521).

33. За отношението между душа и тяло (Лайбниц 2009, 527).

34. За разликата между духове (хора) и души без рефлексия (животни).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Първо е дадена библиографията на латиница, а после на кирилица.

- Blumenfeld, David (1972) – Leibniz's Modal Proof of the Possibility of God; – *Studia Leibnitiana*, том 4, номер 2, с. 132-140
- Descartes, René (1996) – *Oeuvres de Descartes*, в 11 тома; под общата редакция на С. Adam & P. Tannery; Paris: Librairie Philosophique J. Vrin, 1996
- Garber, Daniel (2001) – *Descartes Embodied: Reading Cartesian Philosophy Through Cartesian Science*; Cambridge/New York: Cambridge University Press, xii-337 с.
- Leibniz, Gottfried (1965) – *Die Philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*, в 7 тома [по *Die Philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*], под общата редакция на С. I. Gerhardt; поредица „OLMS Paperbacks“; Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1965
- Melamed, Yitzhak Y. (2013) – *Spinoza's Metaphysics: Substance and Thought*; Oxford/New York: Oxford University Press, 232 с.
- Parkinson, G. H. R., ред. (2003) – *The Renaissance and 17th Century Rationalism*; поредица „Routledge History of Philosophy“ [препечатано от: I изд. - 1993]; London: Routledge, 480 с.
- Rescher, Nicholas (1967) – *The Philosophy of Leibniz*; Englewood Cliffs: Prentice Hall, 160 с.
- Spinoza, Baruch (2002) – *Complete Works*, превод Samuel Shirley, редактор Michael L. Morgan; Indianapolis: Hackett Publishing, 967 с.
- Woolhouse, Roger S., ред. (1994) – *Gottfried Wilhelm Leibniz: Critical Assessments*, 4 тома, том I; London/New York: Routledge and Taylor & Francis Group, 515 с.
- Бродел, Фернан (1998) – *Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II*, в 2 тома, том I, превод Веселина Илиева; София: Абагар, 632 с.
- (2000) – *Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II*, в 2 тома, том II, превод Веселина Илиева; София: Абагар, 630 с.
- (2005) – *Световното време*, превод Мария Георгиева, поредица „Хроника“; София: Прозорец, 700 с.
- Видински, Васил, ред. (2014) – *Philosophia Naturalis. Първа част. Време, пространство, тяло и движение в началото на Новото време*, превод Димитър Божков, Огнян Касабов, Сергей Стефанов, Христо Хр. Тодоров & Велислава Тодорова; София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 285 с.
- Декарт, Рене (1978) – *Избрани философски произведения*, превод Магдалена Шишкова, Донка Меламед, Ева Глишева & Атанас Драгиев, поредица „Философско наследство“; София: Наука и изкуство, 735 с.
- Корет, Емерих & Харалд Шьондорф (2001) – *Философия на XVII и XVIII век (Основен курс по философия в 5 тома, том III)*, превод Жана Ценова; София: ЛИК, 211 с.
- Кун, Томас (1996) – *Структурата на научните революции*, превод Иванка Томова; София: Петър Берон, 224 с.

- Лайбниц, Готфрид (2009) – Разсъждение за метафизиката, превод Александър Лозев; – *Трансцендентални езици на метафизиката*, редактор Валентин Канавров & Георги Донев; Благоевград: Югозападен университет "Неофит Рилски", с. 492-533
- Панова, Елена, Генчо Дончев & Иван С. Стефанов, ред. (1985) – *Антология Европейска философия XVII-XIX век. Учебно помагало*, 2 тома, том I, II преработено изд.; София: Наука и изкуство, 654 с.
- Паскал, Блез (1978) – *Мисли*, превод Лилия Сталева & Анна Сталева, поредица „Философско наследство“; София: Наука и изкуство, 380 с.
- (2008) – *Предговор към трактата за празното пространство. Беседа със Саси. Размишления за геометрията. Приложения*, превод Владимир Градев, поредица „Философска библиотека“; София: ИК "Св. Иван Рилски", 95 с.
- Петков, Петко (2001) – *Поглед към Новото време (Европа през XVI-XVIII век)*, II прераб. и доп. изд.; София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 208 с.
- Поликарпов, Азаря Призенти (1996) – *Революции във физиката. От Галилей до наше време*; София: Академично издателство "Проф. Марин Дринов", 182 с.
- Спиноза, Бенедикт (1957) – *Избранные произведения*, в 2 тома, том I; Москва: Государственное издательство политической литературы, 629 с.
- Спиноза, Бенедикт де (1981) – *Етика, доказана по геометричен начин*, превод Марко Марков, поредица „Философско наследство“, II изд.; София: Наука и изкуство, 332 с.
- (2016) – *Етика, доказана по геометричен начин и разделена на пет части*, превод Марко Марков, редактор Георги Каприев, поредица „Тезаурус“, том 16, III редактирано изд. [Консултанти: Христо Хр. Тодоров и Стилиян Йотов]; София: Изток-Запад, 332 с.
- Юшкевич, А., ред. (1975) – *История на математиката. От най-древни времена до началото на XIX век*, превод Владимир Сотиров, 3 тома, том II - Математиката на XVII век; София: Наука и изкуство, 349 с.